

LOKALNI EKOLOŠKI AKCIONI PLAN OPĆINE HADŽIĆI

Hadžići, decembar 2007. godine

UČESNICI U IZRADI LEAP-a:

Općina Hadžići	Hamdo Ejubović, načelnik Mensur Čović, Služba za razvoj, investicije i stambeno-komunalne poslove
Regionalni centar za okoliš za BiH (REC BiH)	Jasna Draganić, direktorica Andrea Bevanda-Hrvo, projekt menadžer Enisa Pulić, direktor finansija Suad Hajrić, projekt koordinator
Radna grupa za izradu LEAP-a	Alma Izmirlija, Općina Hadžići Asim Jasika, Općina Hadžići Muhamed Proha, Mješovita srednja škola Hadžići Halid Maslo, Turistički savez Nurudin Dupovac, Općinski štab civilne zaštite Nihad Šehić, Lovačko društvo Dževad Handžo, Dom zdravlja Hadžići Elvedin Brklja, JKP „Komunalac“ Muhamed Mehmedić, Mješovita srednja škola Hadžići Nedreta Imamović, JKP „Komunalac“

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. OPĆI PODACI O OPĆINI HADŽIĆI	3
2.1. Geografski položaj	3
2.2. Karakteristike reljefa	3
2.3. Hidrološke karakteristike	3
2.4. Klimatske karakteristike	4
2.5. Stanovništvo	4
3. PROCJENA STANJA OKOLIŠA U OPĆINI HADŽIĆI	5
3.1. UPRAVLJANJE KVALITETOM ZRAKA	5
3.1.1. Stanje na području	5
3.1.2. Identifikacija i analiza problema	6
3.1.3. Ciljevi	6
3.2. UPRAVLJANJE VODNIM RESURSIMA I OTPADNIM VODAMA	7
3.2.1. Stanje na području	7
3.2.2. Identifikacija i analiza problema	11
3.2.3. Ciljevi	12
3.3. UPRAVLJANJE ZEMLJIŠTEM	12
3.3.1. Stanje na području	12
3.3.2. Identifikacija i analiza problema	13
3.3.3. Ciljevi	14
3.4. UPRAVLJANJE ŠUMAMA I ŠUMSKIM ZEMLJIŠTEM	14
3.4.1. Stanje na području	14
3.4.2. Identifikacija i analiza problema	16
3.4.3. Ciljevi	16
3.5. UPRAVLJANJE OTPADOM	17
3.5.1. Stanje na području	17

3.5.2.	Identifikacija i analiza problema	20
3.5.3.	Ciljevi	20
3.6.	UPRAVLJANJE PROSTOROM	20
3.6.1.	Stanje na području	20
3.6.2.	Identifikacija i analiza problema	23
3.6.3.	Ciljevi	23
3.7.	ZAŠTITA BIODIVERZITETA, PRIRODNOG I KULTURNO-HISTORIJSKOG NASLIJEĐA	23
3.7.1.	Stanje na području	23
3.7.2.	Identifikacija i analiza problema	25
3.7.3.	Ciljevi	26
3.8.	PRIVREDA I OKOLIŠ	26
3.8.1.	Stanje na području	26
3.8.1.1.	Industrijska proizvodnja	26
3.8.1.2.	Energetski sektor	27
3.8.1.3.	Poljoprivredna proizvodnja	27
3.8.1.4.	Turizam	27
3.8.1.5.	Zaposlenost i plaće	28
3.8.2.	Identifikacija i analiza problema	28
3.8.3.	Ciljevi	29
3.9.	ZDRAVSTVENA ZAŠTITA I SOCIJALNA PROBLEMATIKA	29
3.9.1.	Stanje na području	29
3.9.2.	Identifikacija i analiza problema	31
3.9.3.	Ciljevi	32
4.	UTVRĐIVANJE OKOLIŠNIH PRIORITETA	33
5.	AKCIONI PLAN	34
6.	IMPLEMENTACIJA LEAP-a	47

SPISAK TABELA

Tabela 1. Struktura poljopivrednog zemljišta na području Općine	12
Tabela 2. Lista okolišnih prioriteta u Općini Hadžići	33

1. UVOD

Općina Hadžići je općina Kantona Sarajevo koja se odlikuje značajnim prirodnim bogatstvom koje pruža velike mogućnosti za razvoj turizma. Imajući u vidu činjenicu da se, do sada, nije previše pažnje posvećivalo zaštiti i racionalnom korištenju prirodnih resursa, te da je takvo stanje dugoročno gledano neodrživo, ukazala se potreba za pažljivijim planiranjem i iznalaženjem načina za postizanje ekonomskog razvoja uz maksimalno očuvanje prirodnih resursa.

Okolišno održivi ekonomski razvoj se može postići samo planskim pristupom rješavanju problema, te postavljanjem ciljeva koji neće dozvoliti dalje narušavanje kvaliteta okoliša. U skladu s tim, razvijena je i metodologija izrade lokalnih ekoloških akcionih planova koja nudi novi pristup u planiranju i provođenju zaštite okoliša. Lokalni ekološki akcioni plan predstavlja razvojno-planski dokument koji na osnovu procjene stanja okoliša, utvrđenih okolišnih problema i prioriteta, te definiranih akcija doprinosi unapređenju stanja okoliša područja za koji se on izrađuje.

Sukladno navedenom, Općina Hadžići je 2005. godine pokrenula inicijativu za izradu Lokalnog ekološkog akcionog plana (LEAP-a). Izrada LEAP-a bazirana je na međunarodnim i domaćim iskustvima, te metodologiji za izradu Lokalnog ekološkog akcionog plana (LEAP).

Razlozi zbog kojih je Općina Hadžići pristupila izradi LEAP-a su sljedeći:

- LEAP će pomoći donosiocima odluka na lokalnom nivou u usmjeravanju aktivnosti i napora koje vode ka unapređenju sadašnjeg stanja u oblasti okoliša;
- LEAP-om će se sagledati cjelokupna situaciju u oblasti okoliša na području Općine Hadžići;
- LEAP će pomoći općinskim organima vlasti da prepoznaju potrebe Općine Hadžići i otvorit će mogućnost regionalnog povezivanja sa ciljem rješavanja zajedničkih okolišnih problema;
- LEAP podstiče učešće javnosti u razmatranju najznačajnijih okolišnih problema i utvrđivanju prioriteta;
- LEAP daje mogućnost za racionalnije korištenje finansijskih i ljudskih resursa, posebno iz oblasti okoliša, koji su često ograničeni;
- Jasno definirana strategija zaštite okoliša u LEAP-u stvara osnovu za privlačenje finansijskih sredstava (povoljne kreditne linije, ulaganja, donacije, itd.) za buduće rješavanje konkretnih okolišnih problema;
- Proces izrade i provođenja LEAP-a je izvanredna prilika za povećanje javne svijesti i školovanje vlastitih kadrova iz oblasti okoliša.

Izradu LEAP-a treba iskoristiti kao mogućnost da se na lokalnom nivou promovira i predloži uspostava takvih organizacionih i ekonomskih temelja, koji bi omogućili provedbu načela održivog razvoja.

Ciljevi izrade LEAP-a su:

- Identificirati najvažnije prirodne resurse u smislu dugoročnog ekonomskog razvoja Općine Hadžići;
- Ojačati kapacitete općinskih organa vlasti u upravljanju okolišnim problemima;
- Integrirati politiku zaštite okoliša u sve sektorske politike;
- Podići nivo svijesti i odgovornosti javnosti o zaštiti okoliša;
- Pojačati učešće javnosti u rješavanju okolišnih problema;
- Razviti javnu svijest o vrijednosti okoliša i prirodnih resursa;

- Uspostaviti osnovu za povezivanje sa sličnim programima većih ili manjih administrativno političkih zajednica, naročito sa Kantonalnim planom zaštite okoliša (KEAP-om) i Nacionalnim akcionim planom zaštite okoliša (NEAP-om);
- Stvoriti organizacijski preduvjet za aktivno djelovanje na unapređenju i očuvanju okoliša kao bitnom segmentu održivog razvoja date sredine;
- Poboljšati informiranje javnosti i pristup informacijama o okolišu;
- Poboljšati transparentnost i kvalitet procesa donošenja odluka o okolišu.

U skladu sa metodologijom izrade lokalnih ekoloških akcionih planova, Općinsko vijeće Općine Hadžići je 2005. godine donijelo Odluku o pristupu izradi Lokalnog ekološkog akcionog plana.

Nakon objavljivanja oglasa o javnom nadmetanju za izbor najpovoljnijeg ponuđača za izradu LEAP-a, Općina Hadžići je odabrala Regionalni centar za okoliš za Bosnu i Hercegovinu (REC BiH) za realizaciju projekta izrade LEAP-a.

Kompletan proces izrade LEAP-a je trajao 20 mjeseci (decembar 2005. – august 2007. godine) i organiziran je na demokratskim principima uz potpunu transparentnost, pristup svim informacijama, te uz uključivanje svih relevantnih sudionika sa područja Općine (predstavnik općinskih organa vlasti, zdravstvenog, obrazovnog, poslovnog i nevladinog sektora, te medija).

Na prvoj radionici, održanoj 27. decembra 2005. godine, usvojena je metodologija, te dinamički i organizacioni plan izrade LEAP-a. Nakon prve radionice, na osnovu postojećih studija, informacija i podataka, predstavnici Radne grupe su pristupili utvrđivanju trenutnog stanja okoliša na području Općine po tematskim oblastima.

U svrhu prikupljanja informacija o mišljenju javnosti o okolišnim problemima na području Općine, izvršeno je anketiranje građana sa područja Općine.

Na osnovu procjene trenutnog stanja okoliša, te rezultata provedene ankete, predstavnici Radne grupe su identificirali probleme, uzroke i posljedice problema. Lista problema je prezentirana predstavnicima različitih interesnih grupa na 2. radionici održanoj 29. marta 2006. godine.

S ciljem razmatranja problema i odabira prioriteta u oblasti okoliša, organiziran je okrugli sto za širu javnost na kome su prioriteta odabrani sistemom glasanja. Okruglom stolu su prisustvovali predstavnici Općine, mjesnih zajednica, privrednih subjekata, zdravstvenih i obrazovnih institucija, te nevladinih organizacija/udruženja građana.

Za svaki od utvrđenih prioriteta, dat je prijedlog aktivnosti koje je potrebno poduzeti u svrhu njihovog rješavanja. S ciljem razmatranja i usaglašavanja akcionog plana od strane Radne grupe, 23. augusta 2007. godine održana je posljednja, 4. radionica.

Uključivanjem svih zainteresiranih strana u proces izrade LEAP-a, potvrđen je stav da rješavanje okolišnih problema zahtijeva sistematičan pristup i intenzivnu saradnju i razmjenu informacija između različitih interesnih grupa.

2. OPĆI PODACI O OPĆINI HADŽIĆI

2.1. Geografski položaj

Općina Hadžići je jedna od devet općina Kantona Sarajevo sa površinom od 273,26 km². Sastoji se od 16 mjesnih zajednica koje su podijeljene u tri područja: Hadžići, Pazarić i Tarčin. Hadžići obuhvataju mjesne zajednice: Binježevo, Donji Hadžići, Hadžići – centar, Žunovnica, Drozgometva, Mokrine i Grivići; Pazarić obuhvata mjesne zajednice: Lokve, Pazarić i Osenik, a Tarčin čine mjesne zajednice: Luke, Tarčin, Raštelica, Duranovići, Budmolići i Trzanj.

Sa istočne i sjeveroistočne strane Općina Hadžići graniči sa Općinom Ilidža, sa sjeverne i sjeverozapadne sa Općinom Kiseljak, sa jugozapadne strane sa Općinom Konjic i sa južne strane sa Općinom Trnovo.

Općina Hadžići je smještena između 43°41' i 43°52' sjeverne geografske širine, te između 18° i 18°22' istočne geografske dužine. Najjužnije tačke općinskog područja su vrhovi Bjelašnice: Vukovo polje, Mali Visin, Javorak i Krvavac, a najsjevernije Batalovo Brdo i Gladno polje. Najistočnija tačka je Veliko polje na Igmanu, a najzapadnija Veliko šljeme.

Najveću nadmorsku visinu Općine ima vrh Krvavac (2062 m.n.v), a najniža tačka Općine je Mostarsko raskršće (513 m.n.v).

2.2. Karakteristike reljefa

Općina Hadžići predstavlja brdsko-nizijsku oblast. Osnovne karakteristike reljefa čine jasno izdvojene tri kotline od kojih je najveća Hadžićka kotlina otvorena prema Sarajevskom polju. Pazarićka kotlina je sa sjeverne strane uokvirena Ormanjem, sa juga Bjelašnicom, sa zapada Osenikom, a sa sjeveroistočne strane je sutjeskom Gradac odvojena od Hadžićke kotline kroz koju protiče rijeka Zujevina. Tarčinsku kotlinu sa zapadne strane uokviruje Ivan sedlo, sa južne strane obronci Bjelašnice, sa istočne strane prevoj Osenik i sa sjeverne strane padine Tmora i Sevida.

75,8% prostora ima nagib terena ispod 45%. Na ravne dijelove Općine otpada 5,7% terena, na istočne ekspozicije 13,8%, južne 27,4%, zapadne 13,0% i na sjeverne otpada 40,1% teritorija Općine.

2.3. Hidrološke karakteristike

Visoke katove glacijalnog reljefa karakteriziraju snježnice bez izvora, a u srednjim katovima kraškog reljefa nalaze se izvori.

Najveći riječni tok Općine Hadžići je rijeka Zujevina koja izvire ispod sjeverozapadnih obronaka Bjelašnice izvorom potoka Kradenik i protiče kroz naseljena mjesta Pazarić i Hadžiće. Njene desne pritoke su Ljubovčica, Krupa i Žunovnica, a lijeve su Pazarički potok, Vihrica i Rakovica. Kroz naselje Tarčin protiče Bijela rijeka.

Na prostoru Općine Hadžići, ispod visa Vlahinje je smješteno Lokavsko jezero, a kod Opančaka u sjeverozapadnom dijelu planine se nalazi Kalajli jezero.

2.4. Klimatske karakteristike

S obzirom na reljef i geomorfološke karakteristike, područje Općine Hadžići izloženo je veoma različitim klimatskim uslovima. U nižim dijelovima Općine klima je dolinsko-kotlinska, a na Igmanu i Bjelašnici je planinska.

Prosječna godišnja temperatura u Hadžićima je oko 8,5°C a na Igmanu 4,5°C. Prosječna temperatura vazduha (u julu) u Hadžićima je 18°C, a na Igmanu 13,7°C. Najniža prosječna temperatura (u januaru) u Hadžićima iznosi -2°C, a na Igmanu – 4,7°C.

Srednji broj dana sa mrazovima je 102, a jesenji mrazovi nastupaju u oktobru, a kasni proljetni traju sve do aprila, ali u tome može biti i znatnih odstupanja.

Prosječne godišnje padavine u Hadžićima iznosi oko 930 mm dok na vrhovima Bjelašnice i Igmana iznose 1245 mm.

2.5. Stanovništvo

Općina Hadžići, sa površinom od 273,26 km² je jedna od većih općina Kantona Sarajevo. Prema popisu stanovništva iz 2004. godine, u Općini živi 21.139 stanovnika sa gustinom naseljenosti 77 stan/km². Od ukupnog broja stanovnika 49,94% su muškarci, a 50,06% žene.

Starosna struktura stanovništva:

1. 0 -14 godina: 3.932 stanovnika
2. 15 - 64 godine: 13.773 stanovnika
3. 65 godina i više: 3.434 stanovnika

3. PROCJENA STANJA OKOLIŠA U OPĆINI HADŽIĆI

3.1. Upravljanje kvalitetom zraka

3.1.1. Stanje na području

Izvori i posljedice zagađenja zraka. Najznačajniji polutanti zraka su: čvrste čestice, SO₂, čađ, nepotpuno sagorjeli ugljikovodonici, CO, NO_x i olovo.

Čvrste čestice u zrak dopijevaju procesima sagorijevanja, ekološkom erozijom, kretanjem automobila i sl. Njihova koncentracija u urbanim sredinama se kreće u granicama 60 – 220 µg/m³. U nekim veoma zagađenim područjima koncentracija čvrstih čestica dostiže i do 2000 µg/m³. Ekološko dejstvo čestica u zraku se svodi na izmijenjen intenzitet i karakter solarne radijacije, što se optički manifestira kao pojava izmaglice i smanjene vidljivosti. Čvrste čestice su odgovorne za ubranu koroziju čelika i drugih metala, kao i narušen estetski izgled objekata. Kad je riječ o efektima na zdravlje ljudi, čvrste čestice remete funkcioniranje respiratornog sistema.

Oksidi sumpora (SO₂) uglavnom nastaju sagorijevanjem fosilnih goriva, te pojedinim tehnološkim procesima u hemijskoj industriji i metalurgiji.

Karbon monoksid (CO) nastaje kao rezultat nepotpunog sagorijevanja fosilnih goriva u motorima vozila, domaćinstvima i industrijskim postrojenjima. Najveći emiteri CO su motorna vozila na koja otpada 60% ukupne emisije ovog polutanta. Drugi važni izvori CO su šumski požari i sagorijevanje čvrstog otpada.

Azotni oksidi (NO_x) uglavnom potiču iz prirodnih izvora zagađenja. Stacionarni izvori zagađenja oksidima azota u urbanim sredinama su energetska postrojenja, grijanje u domaćinstvima, spaljivanje otpada i proizvodnja hemikalija. Mobilni izvori su motorna vozila. Termalnim putem, u procesima sagorijevanja azota sadržanog u gorivu i kiseonika iz zraka nastaju NO_x jedinjenja.

Ugljikovodonici prisutni u atmosferi, stupajući u reakcije sa drugim jedinjenjima, mogu dati niz sekundarnih polutanata čije su dalje sudbine različite. Neki od novonastalih spojeva su vrlo reaktivni i imaju izrazito toksično djelovanje na ljudski organizam. Glavni emiteri iz urbanih industrijskih područja su motorna vozila (50%), industrijski procesi (15%), isparavanje rastvarača (10%), sagorijevanje fosilnih goriva, šumski i požari sa deponija (25%).

Generalno, može se konstatovati da su glavni izvori zagađenja zraka u urbanim sredinama:

- toplane
- industrija i
- saobraćaj.

Kvalitet zraka na području Općine Hadžići. Nagla urbanizacija koja je u drugoj polovini 20. stoljeća zahvatila područje grada Sarajeva, a time i Općinu Hadžići, uzrokovala je promjene kvaliteta zraka u negativnom smislu. Osnova problema uglavnom je bila sadržana u slijedećem:

- neodgovarajuće konstruisana ložišta koja su predviđena za jednu vrstu goriva, a koriste se za drugu vrstu i usljed toga oslobađaju veliku količinu CO i nesagorenih ugljikovodonika,
- neodgovarajuća goriva sa prevelikim sadržajem sumpora,
- nepravilno loženje,
- loše održavana ložišta,
- neracionalno izvedena toplifikacija gradova i termički gubici u sistemu,
- neodgovarajuća visina dimnjaka u odnosu na brzinu izlaska gasova, itd.

Promjenom strukture goriva i otklanjanja navedenih propusta, u Hadžićima se 80-tih godina prošlog stoljeća bitno popravio kvalitet zraka. Usmjerenost je mijenjana struktura goriva i uređaja za grijanje, izvršena je obuka ložara, te se nastojalo podići rad inspeksijskih službi na viši nivo. Međutim, već tada su mnoga industrijska postrojenja bila stara, zasnovana na upotrebi zastarjelih i po životnu sredinu škodljivih tehnologija.

Velika gustina stanovnika je u izravnoj korelaciji sa većom potrošnjom energije i emisijom ostataka energenta. Osim toga, udio individualne gradnje u ukupnom broju domaćinstava, s ozirom na postojeću infrastrukturu, nesrazmjerno je visok. Domaćinstva individualnog stanovanja svoj problem zagrijavanja uglavnom rješavaju korištenjem drvenog ogrijeva i uglja u neprimjereno izvedenim ložištima. Na ovaj način ozbiljno se ugrožava kvalitet zraka u zimskim mjesecima, kad su meteorološke prilike, sa aspekta kretanja vazdušnih masa, najnepovoljnije.

Praćenje kvaliteta zraka na području Općine Hadžići ne postoji, niti je ikad uspostavljena stanica koja bi pratila kvalitet zraka na području Općine. Zbog toga nije moguće predstaviti podatke o kvalitetu zraka, kao što je koncentracija CO₂ i SO₂, crnog dima, čađi i drugih čestica.

Zagađenje zraka i zdravlje ljudi. Najosjetljiviji dio stanovništva su stare, bolesne osobe i djeca, te se prilikom određivanja koncentracija koje su štetne po ljudsko zdravlje, kao referentni uzimaju upravo ovi dijelovi ljudske populacije. Nivoi zagađenja u odnosu na živi svijet su kategorisani kako slijedi:

- najniže koncentracije koje mogu ugroziti zdravlje,
- vrijednosti koje kratkotrajno ne ugrožavaju zdravlje zdravog čovjeka,
- koncentracije kod kojih se ne pojavljuje akutno štetno dejstvo,
- koncentracije koje ne mogu prouzrokovati nikakve smetnje,
- najviše koncentracije koje sa sigurnošću ne mogu djelovati štetno.

Način i mjere za postizanje dobrog kvaliteta zraka. Upravljanje kvalitetom zraka se sastoji u određivanju poželjne koncentracije za svako od jedinjenja prisutnih u zraku i održavanje iste nepromijenjenom i to na način da se ciljano i planski koriguje emisija polutanata. Ovo podrazumijeva uspostavu sistema monitoringa kvaliteta zraka. Osnov za upravljanje kvalitetom zraka je uspostava baze zagađivača što omogućava sagledavanje realne situacije, te izradu katastra zagađenosti područja.

Prvi korak na putu postizanja dugoročno dobrog kvaliteta zraka je izrada primjerenih urbanističkih planova. Ovo podrazumijeva projektovanje i izgradnju saobraćajnica i industrijskih postrojenja izvan stambenih područja, uspostavljanje zaštitnih zelenih pojasa oko njih, izgradnju zaobilaznica i prilagođavanje saobraćajnica postojećim kapacitetima vozila.

U cilju smanjenja energetske gubitaka, neophodno je ostvariti poboljšanje toplotne izolacije u stambenim objektima, te onemogućiti stvaranje vrtložnih džepova između zgrada.

Smanjivanje zagađenja zraka uzrokovano saobraćajem podrazumijeva pravilno dimenzioniranje javnog gradskog saobraćaja, kako bi se smanjila upotreba individualnih prevoznih sredstava.

3.1.2. Identifikacija i analiza problema

RB	PROBLEM	UZROCI PROBLEMA	POSLEDICE PROBLEMA / MOGUĆI UTICAJI
1.	Zagađenje zraka iz procesa sagorijevanja fosilnih goriva (ugalj, nafta i dr.)	Korištenje goriva lošeg kvaliteta Neadekvatni dimnjaci Nedostatak filtera i prečistača	Prisustvo toksičnih supstanci i gasova koje negativno utiču na zdravlje ljudi
2.	Zagađenje zraka iz saobraćaja	Korištenje goriva lošeg kvaliteta Veliki broj starih vozila	Prisustvo toksičnih supstanci i gasova koje negativno utiču na zdravlje stanovništva
3.	Zagađenje zraka iz kamenoloma	Veliki broj kamenoloma na malom prostoru Neadekvatne količine i vrste eksploziva Nepostojanje vodenih zavjesa za prašinu	Prisustvo prašine koja negativno utiče na zdravlje stanovništva
4.	Drugi razlozi zagađenja zraka	Nekontrolirano spaljivanje svih vrsta otpada Odlaganje zapaljivih materija u kontejnere u zimskom periodu Spaljivanje pružnih pragova	Prisustvo toksičnih supstanci i gasova koje negativno utiču na zdravlje stanovništva
5.	Nedovoljan monitoring	Nedovoljna posvećenost društva problematici	Uticaj na zdravlje stanovništva

3.1.3. Ciljevi

U skladu sa analizom navedenih problema, ciljevi u oblasti kvaliteta zraka su:

- Stimulirati potrošnju zemnog gasa i drugih čistijih energenata;
- Poboľšati kvalitet saobraćaja uvođenjem zakonske obaveze za ugradnju katalizatora;
- Obavezno poštivanje zakonske regulative za eksploataciju kamenoloma;
- Edukacija stanovništva o značaju kvaliteta zraka;
- Unaprijediti monitoring kvaliteta zraka.

3.2. Upravljanje vodnim resursima i otpadnim vodama

3.2.1. Stanje na području

Vodosnabdijevanje

Općina Hadžići ima cca. 20.000 stanovnika, od čega je 65% korisnika sa vodovoda koje održava Javno komunalno preduzeće «Komunalac» d.o.o. Hadžići, a ostalih 35% stanovništva se snabdijeva sa nekog od lokalnih vodovoda.

Lokalni vodovodi su izgrađeni za snabdijevanje pojedinih sela i područja, najčešće bez ikakvog nadzora. Prema podacima iz Izvještaja o sanitarno higijenskom stanju objekata vodosnabdijevanja na području Općine Hadžići iz 1997. godine, koje je uradio Gradski zavod za zdravstvenu zaštitu Sarajevo, Služba za zaštitu i unapređenje životne okoline, na području Općine Hadžići je vršeno ispitivanje 45 lokalnih vodovoda. Na tim vodovodima se voda slobodnim padom dovodi do rezervoara, a zatim razvodi do domaćinstava. Razvodna mreža većine seoskih, lokalnih vodovoda je stara, neadekvatna i neplanski se proširuje.

Zaštitne zone nisu ograničene i zaštićene. Ne postoje redovne kontrole fizičko-hemijske i bakteriološke ispravnosti vode za piće, ne vrši se dezinfekcija vode za piće. Kaptirani objekti nemaju uspostavljen higijenski nadzor i najčešće nemaju određeno lice koje bi se brinulo o vodnom objektu. Prema rezultatima iz Izvještaja, 5% vodovoda fizičko-hemijski i 42% bakteriološki ne odgovara uslovima Pravilnika o vodama za piće, što ukazuje da se radi o površinskim vodama, skoro kišnicama, koje često zamućuju, ljeti presušuju, te je potrebno pronaći alternativno rješenje snabdijevanja vodom za piće, a postojeću koristiti kao tehničku vodu.

JKP «Komunalac» d.o.o. Hadžići upravlja sa četrnaest vodovodnih sistema, od kojih su dva u izgradnji i većina gravitacioni sistemi u naseljima Hadžići, Pazarić i Tarčin. U toku su aktivnosti oko prespajanja naselja Breza i Musići na vodovodni sistem «Krupa» Hadžići, naselje Trzanj na vodovod «Perkovići» Tarčin i naselja Gornji Zovik na vodovod «Kradenik» Pazarić, čime se za ova naselja rješava problem neadekvatnog vodosnabdijevanja. Vodovodni sistemi su rađeni prije 20-50 godina, čija je prosječna starost cca. 35 godina. Većina rezervoara ima manje zapremine u odnosu na sadašnje potrebe. Cjevovodi na vodovodnim sistemima su rađeni od raznih vrsta materijala (cijevi slabijeg kvaliteta kao što su ACC i PVC cijevi), što znatno otežava normalno održavanje, povećava gubitke vode u sistemima i troškove održavanja razvodne mreže. U pojedinim naseljima cjevovodi su malih profila, jer izgradnja i rekonstrukcija istih nije pratila razvoj tih područja. Na takvim lokalitetima zbog malih profila cjevovoda je lošije snabdijevanje vodom postojećih korisnika i ne postoje uslovi za priključenje novih objekata na vodovodnu mrežu. Zbog toga je u narednom periodu potrebno organizovano pristupiti rekonstrukciji i sanaciji pojedinih dijelova vodovodne mreže u naseljima gdje dolazi do intenzivnije gradnje, sa prethodnom izradom investiciono-tehničke dokumentacije. Na taj način bi se umnogome poboljšalo vodosnabdijevanje i istovremeno smanjili gubici vode na vodovodnoj mreži.

Na teritoriji Općine Hadžići i dalje postoji više devastiranih objekata za koje JKP «Komunalac» d.o.o. Hadžići nije izvršio sanaciju vodovodnih priključaka, naročito u naselju Miševići. Korisnici takvih objekata povremeno koriste vodu u razne svrhe bez odgovarajuće kontrole, te na taj način pogoršavaju kvalitet vodosnabdijevanja i povećavaju ukupne gubitke vode na vodovodnim sistemima. Osim toga, imajući u vidu nedostatak vode i uslove korištenja, za ovo područje je odobrena neekonomska cijena za izvršene usluge, naplata je loša, tako da je održavanje vodovodne mreže ovog područja dodatno otežano. Također je sve izraženija pojava ilegalnih priključaka na području Miševića i Gladnog polja, koji zajedno sa paušalnim korisnicima nemaju ugrađene vodomjere, te znatno povećavaju nekontrolisanu potrošnju i gubitke vode. Osim pojave ilegalnih priključaka, učestalije su nedozvoljene radnje sa vodomjernim garniturama, nekvalitetna zaštita vodomjera od smrzavanja, davanje netačnih podataka o korisnicima, neblagovremeno prijavljivanje potrošnje vode i sl. Prisutna je i sporost pri isključenju uočenih bespravničkih priključaka i sankcionisanje počinitelaca, zbog zastarjele zakonske regulative iz ove oblasti, kao i nedovoljnog kvaliteta angažovanosti nadležnih organa.

Trenutno je problem nedovoljnog vodosnabdijevanja najizraženiji na vodovodnom sistemu «Danac» Miševići, koji je 1991. godine bio nedovoljan za 900 do tada izgrađenih objekata. U poslijeratnom periodu je prisutna veoma intenzivna izgradnja novih objekata na području Miševića i Gladnog polja, promjena namjene pojedinih objekata (pretvaranje kuća za odmor u objekte za stalno stanovanje), izgradnja manjih, internih rezervoara za zalihe vode na velikom broju objekata, te izgradnja većeg broja objekata bez odobrenja za građenje. Na navedenom vodovodu se vrše svakodnevne redukcije i postojeće stanje je potrebno hitno rješavati prema Projektu vodosnabdijevanja vodom naselja Miševići i Gladno polje iz gradskog vodovoda, kojim će se rješavati vodosnabdijevanje dijela općine Ilidža, naselja Rakovica. To je u skladu sa Mišljenjem broj: 05/1-23-1712/99 od 14.07.1999. godine, izdatim od Općine Hadžići. Vodovodni sistem «Danac» Miševići bi trebao dobiti nove količine vode u

planskom investiranju KJKP »Vodovod i kanalizacija« d.o.o. Sarajevo. Postojeće stanje je izgrađen novi, većeg kapaciteta rezervoar i planirana izgradnja pumpne stanice.

Shodno Pravilniku o uslovima za određivanje zona sanitarne zaštite izvorišta i zaštitnih mjera za izvorišta voda koje se koriste ili planiraju da se koriste za piće (Sl.novine Federacije BiH” broj 51/02) JKP "Komunalac" d.o.o. Hadžići je obezbijedio projekte zaštite izvorišta na vodovodnim sistemima kojim upravlja, kao i za dva izvorišta koja se planiraju koristiti. Navedeni projekti su preduslov za donošenje Odluka o zonama sanitarne zaštite i zaštitnim mjerama. Međutim, te Odluke još nisu donešene od strane nadležnih organa, jer je postupak oko donošenja i usvajanja Odluka veoma spor, što sve dodatno usložnjava postojeće probleme vezane za zaštitu izvorišta i očuvanje kvaliteta vode za piće (nekontrolisana sječa šumskog drveća, nekontrolisano odlaganje raznog otpada, izgradnja objekata i izvođenje raznih vrsta radova u neposrednoj blizini izvorišta i sl.).

Voda za piće se svakodnevno dezinfikuje hlornim preparatom uz obezbjeđenje kontinuiranog prisustva dezinfekcionog sredstva, dok se u skladu sa Pravilnikom o vodama za piće redovno kontroliše sanitarno higijensko stanje vode.

Dakle, radi otklanjanja navedenih problema, te poboljšanja vodosnabdijevanja, aktivnosti u ovoj oblasti treba usmjeriti ka:

- stvaranju uslova za rekonstrukciju dijelova dotrajale i stare vodovodne mreže,
- sanaciji vodovodnih priključaka na preostalim devastiranim objektima,
- kontroli i onemogućavanju pojave nelegalne i neracionalne potrošnje vode,
- spriječiti ugrožavanje izvorišta, te hitno zaštititi šire zaštitne zone na vodovodnim sistemima,
- povećanju procenta naplate izvršenih usluga, imajući u vidu loš socijalni status većine stanovništva, uvođenje subvencioniranja, s obzirom da cijena za izvršene usluge distribucije vode i odvođenja otpadnih voda nije ekonomska, a dodatno se opterećuje troškovima utuživanja,
- otkrivanju i otklanjanju gubitaka vode na distributivnoj mreži,
- provođenju raznih aktivnosti na obezbjeđivanju novih količina vode,
- lociranju i sprječavanju nastajanja divljih deponija u blizini vodoopskrbnih objekata, zbog mogućnosti oticanja procjednih voda sa tih deponija, sankcionisanju počinitelaca,
- edukaciji stanovništva o mogućim zagađenjima vode zbog korištenja pesticida u zaštiti zemljišta koje se nalazi u slivnom području nekih izvorišta.

Koncesije na vodu

Zakonima o koncesijama BiH, FBiH i Kantona Sarajevo regulisano je uključivanje privatnog sektora u finansiranje eksploatacije prirodnih resursa i Kanton Sarajevo je na teritoriji Općine Hadžići dodijelio Koncesiju na vodu kompaniji «Coca Cola Beverages BH» d.o.o.Hadžići.

Otpadne vode

Može se reći da je od svih komunalnih infrastrukturnih sistema na području Kantona Sarajevo najlošija situacija u oblasti odvodnje i prečišćavanja otpadnih i oborinskih voda na području Općine Hadžići. Centralni uređaj za prečišćavanje otpadnih voda Kantona Sarajevo je potpuno devastiran i van funkcije. Kolektor Hadžići – Mostarsko raskršće - Blažuj, zbog lošeg izvođenja i održavanja ne zadovoljava svoju funkciju.

JKP "Komunalac" d.o.o. Hadžići upravlja sa tri kanalizaciona sistema (Hadžići, Pazarić i Tarčin) i kolektorom Hadžići - Mostarsko raskršće - Blažuj, na koja je priključeno 6.360 korisnika, tj. cca 38,84 % stanovnika. Za kanalizacione sisteme su urađena idejna rješenja i upravo je u toku faza pripreme glavnih projekata.

Odvođenje otpadnih voda na teritoriji Općine Hadžići se vrši preko tri kanalizaciona sistema i to:

- Kanalizacioni sistem «Tarčin» je započet 1984. godine i nije okončan u cjelosti. Trenutno je izgrađeni dio sistema direktno uključen u vodotok Bijele rijeke (sliv Bjelašnica i Korča), bez uređaja za prečišćavanje. Isti ne pokriva cijelo područje Tarčina, nego je priključeno oko 53% korisnika vodovodnog sistema «Mehina luka» Tarčin.
- Kanalizacioni sistem «Pazarić» je takođe nezavršen u odnosu na predviđenu projektnu dokumentaciju, sa uređenim privremenim ispustom u rijeku Zujevinu, bez ikakvog uređaja za prečišćavanje. Predviđeno je spajanje kanalizacionog sistema «Pazarić» sa kolektorom Hadžići – Blažuj. Na sistem je priključeno cca. 30% ukupnih korisnika vodovodnog sistema «Kradenik» Pazarić. Potrebno je nastaviti izgradnju sistema, kao i kanalizacije za pojedina naselja kojima gravitira sistem.
- Kanalizacioni sistem «Hadžići» je djelomično prespojen na novoizgrađeni kolektor Hadžići-Blažuj, a dio sistema je direktno uključen u vodotok rijeke Zujevine. Potrebno je nastaviti izgradnju sistema, kao i kanalizacije za pojedina naselja kojima gravitira sistem. Na kanalizacioni sistem i kolektor Hadžići je priključeno oko 55 % korisnika vodovodnih sistema «Krupa» Hadžići, «Bijele vode - Ormanj I» Hadžići i «Malotina» Binježevo.

Na kanalizacionim sistemima postoji određen broj bespravni priključaka, te je i kod ovakvih slučajeva potrebno iznaći efikasniji način sankcionisanja izvršilaca.

Materijali od kojih su rađeni cjevovodi su najčešće betonske cijevi koje su vodopropusne, zastarjele i često dolazi do zagušenja.

Odvodnja oborinskih voda značajno zaostaje za odvodnjom otpadnih voda i po dužinama mreže i po površinama pokrivenosti. Neriješena odvodnja oborinskih voda u nekim područjima čak utiče na nestabilnost terena. U mnogim naseljima su neuređene saobraćajnice, pa nije riješena adekvatno odvodnja atmosferskih voda i dolazi do uključivanja u fekalnu kanalizaciju. Iz navedenog je očigledno da u prikupljanju i odvođenju otpadnih voda postoje znatni problemi koji doprinose ugrožavanju okoliša.

Septičke jame. Veći dio naselja i sela Općine Hadžići, koji nisu obuhvaćeni izgrađenim kanalizacionim sistemima, odvodnju otpadnih voda vrši preko septičkih jama. Koncentrisanom gradnjom, a izgradnjom neadekvatnih septičkih jama, javljaju se problemi neuslovnog stanovanja, izlivanja sadržaja i nekontrolisanog oticanja. Neka područja imaju uređene lokalne seoske kanalizacije, koje se sprovode do najbližeg vodotoka.

Zaštita od voda

Najveći vodotok Općine Hadžići je rijeka Zujevina, koja prolazi kroz naseljena mjesta Pazarić i Hadžiće, a u naselju Tarčin je Bijela rijeka. Ostali manji vodotoci se uglavnom ulijevaju u rijeku Zujevinu, koja se ulijeva u rijeku Bosnu.

Vodotoci Općine Hadžići su neuređeni osim rijeke Zujevine koja je uređena u Pazariću neposredno ispod Sastavaka i u Hadžićima u dijelu od mosta kod osnovne škole «6.Mart» Hadžići do Donjih Hadžića.

U nekim područjima u blizini manjih vodotoka gdje je povećana gradnja dolazi do sužavanja korita koje uzrokuje nedovoljnu propusnu moć korita vodotoka. Nepropisna izgradnja mostova na pojedinim vodotocima uzrokuje zagušenje i izlivanje vode iz korita pri povećanim padavinama. Također, zbog sužavanja korita i podizanjem nivoa radi istresanja šute, postoji mogućnost izlivanja vodotoka, što je problem kojem se mora oprezno pristupiti, jer betonskom regulacijom se ugrožava okolinski aspekt. Dakle, treba tražiti rješenja koja su okolišno prihvatljiva.

3.2.2. Identifikacija i analiza problema

RB	PROBLEM	UZROCI PROBLEMA	POSLEDICE PROBLEMA / MOGUĆI UTICAJI
1.	Zagađenje voda ispuštanjem otpadnih voda	Nepostojanje kanalizacionog sistema u pojedinim dijelovima Općine Nepostojanje prečistača Loš kvalitet postojećeg kanalizacionog sistema	Zagađivanje i uništavanje vodenih ekosistema Uticao na zdravlje ljudi Uticao na floru i faunu
2.	Zagađenje voda zbog divljih deponija	Odlaganje svih vrsta otpada u vodotoke Needuciranost i nedovoljna ekološka svijest građana Neorganiziran odvoz smeća	Zagađivanje i uništavanje vodenih ekosistema Uticao na zdravlje ljudi Uticao na floru i faunu
3.	Loš kvalitet vodovodne mreže	Upotreba azbestnih cijevi	Gubici vode u sistemu Uticao na zdravlje ljudi
4.	Zagađenje voda zbog korištenja herbicida i pesticida	Nekontrolirano korištenje pesticida i herbicida Needuciranost stanovništva	Zagađenje zemljišta, vodenih ekosistema Uticao na zdravlje ljudi
5.	Nedovoljno snabdijevanje pitkom vodom	Nekontrolirana sječa šuma Bespravna izgradnja Dotrajala vodovodna mreža Gubici vode u sistemu	Nezadovoljstvo građana Uticao na zdravlje ljudi
6.	Neracionalno korištenje voda	Upotreba vode u tehnološke svrhe Niska ekološka svijest građana	Nestašica vode u ljetnom periodu Uticao na zdravlje stanovništva
7.	Neadekvatna zaštita i nadzor vodoopskrbnih objekata	Neprovođenje zakona	Uticao na kvalitet i kvantitet vode Uticao na zdravlje stanovništva
8.	Neadekvatna zaštita zone izvorišta	Neprovođenje zakona Sječa šume Odlaganje smeća u zoni izvorišta	Uticao na kvalitet i kvantitet vode Uticao na zdravlje ljudi
9.	Neadekvatne septičke jame	Nepostojanje kanalizacionog sistema Nepropisna izgradnja septičkih jama	Zagađenje zemljišta, vode Uticao na zdravlje ljudi i ekosisteme
10.	Poplave	Uzurpacija zemljišta Neuređena korita Odlaganje šljake u vodotoke	Velike materijalne štete svake godine Pojava epidemija
11.	Eksploatacija podzemnih voda	Povećana industrijalizacija	Gubitak podzemne vode u budućnosti

3.2.3. Ciljevi

U skladu sa analizom navedenih problema, ciljevi Općine u sektoru voda su:

- Izraditi plan sanacije postojećeg stanja u svrhu očuvanja kvantiteta i kvaliteta prirodnih voda;
- Upuštanje voda propisanog kvaliteta u vodotoke – izgradnja kanalizacije i tretman otpadnih voda, te predtretman za industrijske zagađivače;
- Osposobljavanje centralnog uređaja za prečišćavanje otpadnih voda Kantona Sarajevo, koji je devastiran i van funkcije;
- Spriječiti odlaganje otpada u vodotoke;
- Poboljšati kvalitet vodovodne mreže;
- Edukacija stanovništva i kontrolirana upotreba manje škodljivih preparata u poljoprivredi;
- Osiguranje dovoljnih količina pitke vode – razvoj sistema uz osiguranje sigurnosti izvorišta;
- Smanjenje neracionalne potrošnje vode;
- Informisanje korisnika o posljedicama neracionalne potrošnje, te mjerljivim i nemjerljivim vrijednostima pitke vode;
- Zaštita i nadzor vodoopskrbnih objekata;
- Zaštita zona izvorišta;
- Sprječavanje poplava – uređenje korita.

3.3. Upravljanje zemljištem

3.3.1. Stanje na području

Općinu Hadžići odlikuje ravničarsko-brežuljkasti i planinsko-brdski teren. Ukupna površina zemljišta na području Općine iznosi 27.281 ha. U strukturi površina dominira šumsko zemljište sa 16.854 ha (81%) i poljoprivredno zemljište sa 9.122 ha (33%). Na neplodno zemljište otpada 1.304 ha (4%).

Tabela 1. Struktura poljoprivrednog zemljišta na području Općine

Kategorija zemljišta	Površina (ha)
Oranice i bašte	2.567
Voćnjaci	316
Livade	1.870
Pašnjaci	4.369
Šumsko zemljište	16.854 (1.420 ha privatno i 15.434 ha javno)
Neplodno zmljište	1.305
Ukupno	27.281

Iz datog prikaza u tabeli, vidljivo je da na livade i pašnjake otpada 16%, dok oranice, bašte i voćnjaci čine 9% ukupnog zemljišta.

Prostor Općine Hadžići je brdsko-planinskog karaktera što stvara prirodne uvjete za pojavu i razvoj egzogenih pojava kao što su nestabilnost terena i klizišta. Pored konfiguracije terena, pojava klizišta je uzrokovana i neplanskom izgradnjom infrastrukture, naselja, nekontroliranom sječom šuma, pojavom poplava usljed neuređenih korita rijeka, bujica i pojavom površinskih – oborinskih voda. Na području Općine registrirano je 7 lokaliteta na kojima su izražena klizišta:

- MZ Donji Hadžići - sanirano
- MZ Žunovnica – dio lokalnog puta za Kastićevo - sanirano
- MZ Pazarić – lokalitet Zvoda za zaštitu djece i omladine Zovik

- MZ Grivići - dio lokalnog puta za selo Bare – sanirano
- MZ Grivići - dio lokalnog puta za selo
- MZ Žunovnica – dio ulice Brezovačka ispod puta Hadžići – Igman
- MZ Žunovnica – dio ulice Brezovačka ispod pristupnog puta

Na području Općine izražen je i problem eksploatacije mineralnih sirovina – kamena. Aktivna su tri kamenoloma:

- Kamenolom „Dupovci“ (MZ Hadžići), korisnik – koncesija – D.o.o Hidrogradnja Sarajevo
- Kamenolom „Igman“ (MZ Žunovnica), korisnik D.o.o Ingrap Hadžići
- Kamenolom „Ormanj“ (MZ Grivići), korisnik JP Sarajevošume.

Vlada Kantona Sarajevo je donijela Odluku o davanju koncesije pomenutim privrednim društvima. Uslovi i način korištenja pozajmišta se definiraju ugovorom o koncesiji koji još uvijek nisu zaključeni. Lokalna zajednica nema direktnog uticaja na rad pomenutih kamenoloma. Osnovni problem koji proizilazi iz rada kamenoloma jesu neminovne štete nad prirodnim naslijeđem Općine. Sa šireg aspekta, opravdanost rada kamenoloma je jasna, ali se u ugovorima o koncesiji trebaju jasno precizirati uslovi i načini eksploatacije.

Zemljište, posebno obradivo, je ključni limitirajući resurs razvoja proizvodnje hrane i ukupnog ruralnog prostora. Zaštita najboljih zemljišta od trajnih gubitaka, smanjenje plodnosti, erozija i kontaminacija treba da budu sastavni dio politike prema poljoprivrednom zemljištu, ali i ukupnom prostoru. Na nivou entiteta ne postoji Zakon o zaštiti zemljišta, a u postojećim zakonima se problematika zemljišta sporadično pominje i nije adekvatno tretirana. Stoga je neophodno donošenje zakonskih akata u cilju adekvatnog upravljanja i zaštite zemljišta.

3.3.2. Identifikacija i analiza problema

RB	PROBLEM	UZROCI PROBLEMA	POSLEDICE PROBLEMA / MOGUĆI UTICAJI
1.	Neracionalno korištenje poljoprivrednog zemljišta	Uzgoj istih kultura na istom tlu u više godina Uzgoj kultura koje ne odgovaraju datom zemljištu	Destrukcija tla i njihova degradacija
2.	Eksploatacija mineralnih sirovina	Širenje posjeda kamenoloma i eksploatacije pijeska	Erozije, klizišta i vodni režim ostalih površina tla
3.	Smanjenje raspoloživog poljoprivrednog zemljišta	Eksploatacija sirovina Slaba i nedovoljna obrada tla	Pretvaranje poljoprivrednih površina u pašnjake, sječine i šume sa niskim rastinjem
4.	Korištenje pesticida i herbicida	Destrukcija tla Zagađenje i promjena fizičkih, hemijskih i bioloških osobina zemljišta	Smanjenje plodnosti tla, biocenoza i narušavanje prirodnog ambijenta u tlu
5.	Erozija i klizišta	Bespravna gradnja Sječa šuma Neriješen odvod površinskih voda	Smanjenje poljoprivrednih površina i narušavanje klimatskog ambijenta Nesreće većih razmjera
6.	Deponije različitog otpada	Nekontrolirano odlaganje otpada	Degradacija zemljišta Smanjivanje poljoprivrednih površina Povećanje broja patogenih bakterija

7.	Nedovoljna rekultivacija zemljišta	Nedovoljna primjena propisanih agrotehničkih mjera	Osiromašenje plodnosti tla Povećanje erozije Degradacija zemljišta
8.	Zakiseljavanje zemljišta	Zagađivanje zraka sa SO ₂ i NO ₂ Kisele kiše Navodnjavanje zagađenom vodom	Destrukcija i degradacija zemljišta
9.	Miniranost zemljišnih površina	Ratna dejstva	Ljudske žrtve Povrede stoke Nemogućnost obrade Zračenje
10.	Nedovoljan monitoring	Nepostojanje općinske inspekcije Nedovoljna prisutnost kantonalne inspekcije	Destrukcija i degradacija zemljišta
11.	Neprovođenje zakona	Mali broj uposlenika Slaba educiranost uposlenika Slab materijalni podsticaj inspekcija	Ukupno narušavanje životne sredine i zemljišta

3.3.3. Ciljevi

U skladu sa analizom navedenih problema, ciljevi Općine u oblasti upravljanja zemljištem su:

- Uzgoj kultura prilagoditi kvalitetu zemljišta;
- Postepeno smanjiti eksploataciju, a povećati kultivaciju zemljišta;
- Povećati uzgoj poljoprivrednih kultura;
- Smanjiti upotrebu hemikalija, a unaprijediti mehaničku i biološku borbu protiv parazita na kulturama biljaka;
- Saniranje klizišta;
- Dosljedna primjena svih mjera zaštite zemljišta;
- Deminiranje zemljišta;
- Uvesti monitoring kvaliteta zemljišta;
- Poboljšati rad inspekcija i unaprijediti zakonske propise i stvoriti uvjete za zaštitu tla.

3.4. Upravljanje šumama i šumskim zemljištem

3.4.1. Stanje na području

Kantonalna uprava za šumarstvo zajedno sa Kantonalnim šumsko privrednim društvom za gospodarenje državnim šumama „Sarajevo šume“ d.o.o Sarajevo, kome su šume u državnom vlasništvu putem Ugovora date na gospodarenje, održavaju 15.434 ha šuma i šumskog zemljišta na području Općine Hadžići. Prema podacima šumsko gospodarske osnove za privatne šume na području Općine Hadžići koja je imala rok važenja od 01.01.1990. godine do 31.12.1999. godine ukupna površina privatnih šuma i šumskog zemljišta iznosi 1.420,96 ha. Trenutno je u toku postupak odabira izvođača radova i nadzora za izradu nove šumsko gospodarske osnove.

Šume se u zavisnosti od uslova i klime, odnosno nadmorske visine javljaju u odgovarajućim visinskim pojasevima kao klimatogeni pojasevi ekosistema.

Šumske sastojine crne johe, hraste lužnjake i običnog graba pokrivaju najniže dijelove pored Zujevine na prostoru od Blažuja do Hadžića.

Najniži pojas podnožja planine Igmana i Bjelašnice pokrivaju šikaraste listopadne šume hrasta kitnjaka i običnog graba. Ipak, od drveća najčešći su hrast kitnjak, medunac, obični crni grab, crni jasen, glog, crna bazga, ruj i druge.

Iznad najnižeg hrastovo-grabovog pojasa diže se pojas bukve koji se na Bjelašnici dijeli na tri dijela: pojas brdske bukove šume, pojas bukve i jele i pojas predplaninske bukove šume.

U toku ratnih dejstava i neposredno nakon rata šume su pretrpile značajnu devastaciju obzirom da su vršene neplanske i bespravne sječe. Nekonrolisanim sječama, požarima, ratnim aktivnostima, kalamitetima insekata, pojavom biljnih bolesti i slično, dolazi do narušavanja ekosistema.

Nakon rata i u poslijeratnom periodu česte su pojave nekontrolisane bespravne sječe sa ciljem obezbjeđivanja ogrevnog drveta, ali i sa ciljem uzurpacije zemljišta, promjenom namjene zemljišta iz šumskog u zemljište za stanovanje ili obrađivanje.

Jedan vid devastacije šuma je miniranost koja je najviše zastupljena u visokim šumama sa prirodnom obnovom u gospodarskim jedinicama:

- Igman, gdje je pod minimuma 38,1 ha
- Zujevinam gdje je pod minimuma 440,8 ha.

Iako KŠPD „Sarajevo šume“ d.o.o Sarajevo na području Općine Hadžići gospodari najvećim dijelom šumskog bogatstva prema svom Operativnom planu, jer ogoljena područja planski pošumljava i održava, ipak postoje mnogobrojni problemi pri izvođenju navedenih aktivnosti. Naime, slivna područja, šire i uže zaštitne zone pojedinih izvorišta se ugrožavaju sječom drveća, kao i izgradnjom šumskih puteva kroz područja namijenjena sječi.

Problemi ovakve vrste se uočavaju i prate u okviru svakodnevnih aktivnosti pri održavanju vodovoda kojima upravlja komunalno preduzeće, ali je problem više izražen kod lokalnih, seoskih vodovoda čije kaptaze često nisu uređene i ograđene, upravljanje i nadzor nisu riješeni, pa time i posljedice ugrožavanja slivnih područja sječom šume mogu biti daleko veće i kobnije po stanovništvo.

Također je izražen i problem odlaganja otpada i krutog otpada izvan naselja, najčešće iznad sela u obližnjim šumama i pored šumskih puteva. Akumulirani otpad postaje meta životinja koje, tražeći hranu, raznose smeće i stvaraju mogućnost za nastanak i prenošenje zaraznih bolesti. Ovaj problem je donekle riješen postavljanjem kontejnera i organizovanjem odvoza otpada iz skoro svih sela i dijelova Općine, što će umanjiti dosadašnju praksu. U budućem pristupu ovom problemu treba nastojati da se obezbijedi više posuda za odlaganje otpada u naseljima, da se stanovništvo educira o posljedicama nemarnog odlaganja otpada u šume.

Dakle, može se reći da je u dosadašnjem periodu vođeno računa o šumama i šumskom zemljištu i u državnom i privatnom posjedu. Međutim, treba učiniti napore i uticati da se negativni indikatori trenutnog stanja otklanjaju i rješavaju čim nastanu.

3.4.2. Identifikacija i analiza problema

RB	PROBLEM	UZROCI PROBLEMA	POSLEDICE PROBLEMA / MOGUĆI UTICAJI
1.	Nekontrolirana sječa šuma	Bespravna sječa šuma Loš odnos stanovništva Nedovoljan rad šumara, inspektora	Narušavanje šumskih ekosistema Materijalne štete Stvaranje goleti Pojava izdanačkih šuma Ugrožavanje izvorišta Erozija
2.	Nedovoljno pošumljavanje	Nezainteresiranost za pošumljavanje kad su u pitanju privatne šume	Narušavanje šumskih ekosistema Materijalne štete Stvaranje goleti Ugrožavanje izvorišta Erozija
3.	Loše gazdovanje šumama	Nekontrolirana sječa šuma od strane šumskih preduzeća i nedovoljno pošumljavanje	Narušavanje šumskih ekosistema Materijalne štete Stvaranje goleti Ugrožavanje izvorišta Erozija
4.	Smanjenje raspoloživog šumskog zemljišta	Različite vrste neplanskih uzurpacija	Materijalne štete i posljedice po uništavanje ekosistema
5.	Pojava biljnih bolesti i insekata	Neupućenost stanovništva za djelovanje u slučaju pojave biljnih bolesti i insekata Uvođenje neispitanog sadnog materijala	Ugrožavanje šumskih ekosistema
6.	Deponije različitog otpada	Nepokrivenost dijelova Općine odvozom otpada Neupućenost i nemarnost stanovništva	Narušavanje šumskih ekosistema Ugrožavanje izvorišta i zagađenje vode, tla Ugrožavanje biljaka, životinja i ljudi
7.	Miniranost šumskih površina	Ratna dejstva	Nemogućnost pristupa i gospodarenja šumama Štetne posljedice i na okolne šume i prostore
8.	Nedovoljan monitoring	Neupućenost stanovništva za djelovanje Nedovoljan rad inspekcijskih organa	Razne protivzakonite radnje

3.4.3. Ciljevi

U skladu sa analizom navedenih problema, ciljevi Općine u oblasti upravljanja šumama i šumskim zemljištem su:

- Efikasniji rad inspekcijskih službi i sudstva;
- Pojačan rad institucija koje gazduju šumama;

- Stalni nadzor na terenu i brzo djelovanje u otkrivanju i uništavanju uzročnika biljnih bolesti;
- Spriječiti odlaganje otpada u šumama;
- Deminiranje i saniranje šuma i šumskih prostora;
- Edukacija stanovništva o značaju šuma.

3.5. Upravljanje otpadom

3.5.1. Stanje na području

Problem otpada je vrlo izražen na području Općine Hadžići. Problem je svakim danom izraženiji, jer sa porastom ukupne potrošnje proporcionalno raste i količina otpada. Može se reći da su količine svih vrsta otpada u porastu zadnjih tridesetak godina kada je došlo do masovne upotrebe plastične i drugih vrsta ambalaže, kao i raznih proizvoda za ličnu i kućnu higijenu (deterdženti, kozmetika i sl.).

Otpad se može podijeliti na:

- čvrsti komunalni otpad
- otpadne vode
- industrijski otpad
- opasni otpad

Komunalni otpad

Osnovna aktivnost u oblasti komunalne čistoće i komunalnog otpada je redovan odvoz smeća na deponiju. Donedavno je samo dio Općine (centralni dijelovi Hadžića, Pazarića i Tarčina) bio pokriven organizovanim odvozom otpada. Stanovništvo preostalog dijela Općine (seoska naselja) je otpad uglavnom odlagalo u korita vodotoka ili na formirane divlje deponije. Ranije je bilo pokušaja da se uklone i saniraju divlje deponije smeća. Međutim, nakon izvjesnog vremena deponije bi ponovo nicala na istim mjestima.

Općina Hadžići je 2005. godine pokrenula aktivnosti kako bi se ovaj važan problem riješio. Naime, kako su odvoz komunalnog otpada i problem divljih deponija direktno povezani, zauzet je stav da je potrebno prvo sistemski riješiti odvoz otpada sa cijele teritorije Općine, a nakon toga pristupiti uklanjanju divljih deponija.

Nakon provedenih procedura unutar struktura Općine Hadžići, provedene javne rasprave na području mjesnih zajednica, pregovora sa predstavnicima JKP «RAD» Sarajevo i postignutog sporazuma izvršen je raspored i postavljanje kontejnera u svim mjestima Općine sa izuzetkom nekoliko mjesta do kojih nije moguć pristup specijalnim vozilima za odvoz otpada (Luke, Doljani, Dragovići i Mokrine). Za navedena mjesta treba u narednom periodu iznaći adekvatna rješenja.

Također je potrebno u skladu sa finansijskim mogućnostima povećati broj kontejnera na određenim lokacijama, kao i po potrebi odrediti nove lokacije za kontejnere kako bi se spriječilo pretrpavanje kontejnera i odlaganje otpada pored istih.

Dosadašnja iskustva su veoma pozitivna i sami građani rješavanje problema odvoza otpada smatraju velikim dostignućem. U narednom periodu, potrebno je poduzeti aktivnosti podizanja svijesti građana kako bi otpad odlagali isključivo u kontejnere, da u iste ne odlažu materije koje bi mogle izazvati zapaljenje istih i da kabasti otpad čuvaju i u propisanom terminu odlože na za to predviđena mjesta po planu JKP «RAD» Sarajevo. Odvoz kabastog otpada se po navedenom planu vrši dva puta godišnje. Zabilježena je pojava da pojedini građani iz dijelova naselja koji su udaljeniji od lokacija sa kontejnerima i dalju odlažu otpad na lokacije na koje su i ranije odlagali (korita rijeka). Stoga, pored aktivnosti podizanja svijesti građana, neophodno je poduzeti zakonom predviđene mjere kako bi se ova pojava spriječila. Prilikom provođenja aktivnosti na postavljanju kontejnera uočeno je da mali broj firmi i radnji

ima svoje kontejnere, a imaju zakonsku obavezu da iste posjeduju. Općina će poduzeti aktivnosti kako bi KJKP «Rad» Sarajevo preko svojih eko radara evidentirao sve gore navedene i zakonom predviđenim sredstvima obezbijedio da ih isti posjeduju.

U urbanim dijelovima Pazarića i Tarčina, gdje je velika koncentracija stanovništva i gdje građani ostvaruju svoje potrebe (škole, ambulante, prodavnice, autobuske stanice i sl.) nedostaju korpe za otpatke što uzrokuje velike količine ambalaže prehrambenih proizvoda i cigareta na zelenim i saobraćajnim površinama. Nedostatak korpi za otpatke na frekventnim mjestima uočen je i u Hadžićima.

Divlje deponije

Kao posljedica sistemski neriješenog odvoza otpada i nedovoljne ekološke svijesti građana došlo je do formiranja divljih deponija otpada. Ova pojava je naročito izražena na područjima bez vodotoka sa značajnim protokom. Naime, u mjestima kroz koje protiču vodotoci sa većim protokom građani otpad uglavnom odlažu u njihova korita. U skladu sa navedenim, veće divlje deponije su locirane uz naselja u kojima stanovništvo ne može koristiti rijeke i potoke za odlaganje otpada.

Prikupljajući podatke o divljim deponijama koje trenutno egzistiraju na području Općine Hadžići došlo se do saznanja da se uglavnom radi o manjim deponijama koje je moguće riješiti jednostavno odvozom otpada na gradsku deponiju. Međutim, postoje i deponije za čiju je sanaciju potreban ozbiljan pristup i angažovanje značajnijih sredstava.

Na širem području mjesne zajednice Hadžići locirane su manje divlje deponije sa klasičnim otpadom i locirane su na blizini perifernih naselja (Kasatići, Vrančići, Mokrine...). Međutim, postoje i lokaliteti na koje se kontinuirano odlaže građevinski šut i kameni materijal što se uglavnom radi sa ciljem nasipanja i podizanja kote terena kako bi navedeni lokaliteti bili pogodniji za gradnju.

Divlje deponije otpada na području mjesne zajednice Pazarić su također manjeg obima i ne zahtijevaju izradu projekata za sanaciju. Nalaze se u okolini rubnih naselja (Dragovići, Karaosmanović, okolina kasarne Zaim Imamović).

Na području mjesne zajednice Tarčin, pored manjih deponija lociranih na periferiji, postoje i deponije na koje se već dugi niz godina kontinuirano odlaže otpad:

- *deponija locirana u blizini sela Vukovići*, neposredno uz put prema mezarju. Radi se o vrtači prečnika više desetina metara i nepoznate, ali sigurno velike dubine. Ispunjena je vodom skoro do vrha, a po cijelom obodu je natrpana smećem koje je tu doveženo kamionima i traktorima. Obzirom da se u stvari radi o jezeru nije moguće sa sigurnošću procijeniti količine otpada koji se u njemu nalazi. Lokacija se u visinskom pogledu nalazi iznad naselja Vukovići, Đanići i Raštelica tako da nije isključen štetan uticaj na vodoopskrbni sistem pomenutih naselja. Rješavanju ovog problema je potrebno posvetiti dužnu pažnju, odnosno sanaciju izvršiti na ekološki najprihvatljiviji način.
- *deponija locirana iza starog željezničkog tunela kod naselja Raštelica*. Smještena je u velikoj udolini i sadrži velike količine otpada.
- *deponija locirana između naselja Budomlići i Češće* sadrži ogromne količine otpada.

Korita vodotoka

Obzirom na dugogodišnju praksu odlaganja svih vrsta otpada u vodotoke ne čudi činjenica da su obale rijeka i potoka na području Općine pretrpane otpadom. Istina je da vode u kišnim periodima nadođu i odnesu ogromne količine otpada, ali dio ipak ostane na obalama naročito na mjestima obraslim drvećem na kojem nakon pada vodostaja ostaju plastične kese, najlon, tekstil i slično što predstavlja veoma ružan prizor.

Imajući u vidu da je cijela Općina sada pokrivena organizovanim odvozom otpada potrebno je poduzeti aktivnosti na čišćenju riječnih obala.

Istovremeno treba provoditi aktivnosti na sprječavanju odlaganja otpada u korita vodotoka.

Realizirajući gore navedeno, rijeke i potoci bi povratili svoj prvobitni izgled, s tim da ostaje neriješen problem otpadnih voda koje se ispuštaju u iste.

Generalno rješenje problema otpadnih voda je u izgradnji kanalizacionog sistema čiji bi jedan dio bio priključen na prečistač u Butilama, a drugi dio rješen na način da se otpadne vode tretiraju u lokalnim postrojenjima za prečišćavanje istih prije ispuštanja u vodotoke.

Industrijski otpad

Ratna dejstva u BiH su za posljedicu imala totalno uništenje proizvodnih kapaciteta lociranih na području Općine Hadžići. Manji dio tih kapaciteta je obnovljen i pokrenuta proizvodnja u njima. S druge strane uspostavljene su nove industrijske zone i izgrađeni novi savremeni proizvodni kapaciteti. Obzirom na ekspanziju industrijskih preduzeća na teritoriji Općine u kojima neminovno nastaju određene količine industrijskog otpada treba insistirati na dosljednoj primjeni zakonske regulative iz oblasti tretmana industrijskog otpada. Proizvodni procesi treba da su razrađeni na način da se postigne maksimalan stepen iskorištenja sirovina i repromaterijala, jer to direktno utiče na smanjenje količina industrijskog otpada. Kao primjer se može navesti industrija namještaja gdje je moguće iskoristiti svaki komadić drveta i piljevine što ne samo da utiče na smanjenje otpada nego ima i ekonomsku opravdanost.

Ekološka svijest građana u oblasti upravljanja otpadom

Skoro da ne postoji ekološka svijest stanovništva generalno, pa tako i u ovoj oblasti. Malo ko obraća pažnju na otpad razbacan u prirodi. Naročito zabrinjava stanje oko škola koje bi trebalo biti pozitivan primjer kad je u pitanju disciplina u oblasti odlaganja otpada i uređenja vanjskih površina. Stoga je neophodno kontinuirano provoditi kampanju na podizanju ekološke svijesti stanovnika.

Reciklaža otpada

Kao posljedica ogromnih količina komunalnog otpada koji nastaje u domaćinstvima javlja se problem kako odvoza, tako i tretiranja velikih količina otpada na deponiji pogotovo što se ne vrši sortiranje otpada po vrstama. Bilo bi idealno da na području Kantona postoje kapaciteti za prijem i kapaciteti za reciklažu svih vrsta otpada koji se može podvrgnuti tom procesu, što se, prije svega, odnosi na staklo, plastiku, papir i željezo.

Koje koristi proces reciklaže može imati kako na ekološkom, tako i na ekonomskom planu najbolje je vidljivo na primjeru željeznog otpada. Prije par godina pojavilo se više firmi za otkup metalnog otpada što je dovelo do pozitivne konkurencije u toj oblasti. Posljedica toga je formiranje solidnih otkupnih cijena, tako da se veći broj pojedinaca počeo baviti prikupljanjem i prodajom metalnog otpada. Na taj način su ostvarili izvjesnu zaradu, a divlje deponije i korita vodotoka su u potpunosti očišćene od metalnog otpada (školjke starih automobila, izrabljeni kućanski aparati i sl.).

Za sistematsko razdvajanje otpada prilikom odlaganja istog od strane građana potrebno je:

- formiranje tržišta pojedinih vrsta otpada koje se mogu reciklirati,
- postavljanje posebnih kontejnera za pojedine vrste otpada,
- podizanje svijesti građana na temu otpada i reciklaže.

Može se pretpostaviti da bi prikupljanje otpada za reciklažu bilo i samoodrživo, a moguće i ekonomski isplativo, odnosno da bi dobit od prodaje istog mogla pokriti troškove koje bi KJKP «Rad» imao usljed nabavke potrebnih kontejnera i povećanih troškova odvoza.

3.5.2. Identifikacija i analiza problema

RB	PROBLEM	UZROCI PROBLEMA	POSLEDICE PROBLEMA / MOGUĆI UTICAJI
1.	Nekontrolirano odlaganje svih vrsta otpada	Sistemska nerješeno odvoženje otpada na čitavoj teritoriji Općine	Formiranje divljih deponija
2.	Divlje deponije	Sistemska nerješeno odvoženje otpada na čitavoj teritoriji Općine	Zagađenje voda, tla, zraka
3.	Nedovoljna pokrivenost Općine odvozom otpada	Nemogućnost pristupa specijalnih vozila KJKP „Rad“ pojedinim dijelovima Općine Nedostatak dovoljnog broja kontejnera Nedostatak velikih kontejnera za kabasti otpad	Formiranje divljih deponija
4.	Neuređeno sakupljanje i sortiranje otpada	Nepostojanje posebnih kontejnera za pojedine vrste otpada (na dijelu sa regulisanim odvozom otpada)	Formiranje divljih deponija
5.	Nedovoljan stepen svijesti građana po pitanju otpada	Nedovoljna edukacija i obrazovanje	Neadekvatno odlaganje otpada

3.5.3. Ciljevi

U skladu sa analizom navedenih problema, ciljevi Općine u oblasti upravljanja otpadom su:

- Sistemska riješiti odvoz otpada sa čitave teritorije Općine;
- Sanirati divlje deponije;
- Organizovati čišćenje korita svih vodotoka;
- Uspostaviti sistem kontrole i inspeksijski nadzor;
- Kontinuirano educirati stanovništvo, posebno djecu i omladinu na temu otpada.

3.6. Upravljanje prostorom

3.6.1. Stanje na području

Problematika izgradnje stambenih i drugih objekata bez propisanih saglasnosti i odobrenja, odnosno bespravna izgradnja, već dugo predstavlja jedan od najizraženijih problema s kojima se danas suočava Kanton Sarajevo, a samim tim i Općina Hadžići.

U poslijeratnom periodu, ovaj problem je još više izražen. Ratna razaranja, devastacija i destrukcija objekata i zemljišta, posebno nakon miniranja, granatiranja, provedba imovinskih zakona, te socijalno i materijalno stanje stanovništva su, uglavnom, uzroci ovakvog stanja. Iz ovog proističe dodatna otežavajuća okolnost, a to je da su bespravni graditelji, uglavnom, pripadnici boračkih populacija, izbjeglo i raseljeno stanovništvo, te socijalno najugroženije kategorije.

Kao jedan od važnih uzroka bespravne izgradnje je i uzurpacija i bespravni promet građevinskog zemljišta. O ovim radnjama vrlo malo se zna i iste se, praktično, uočavaju tek početkom bespravne izgradnje određenog objekta. I nakon spoznaje da se radi o uzurpaciji

ili nedozvoljenom prometu zemljišta, vodi se, uglavnom, samo postupak inspekcijskog nadzora, a izostaje odgovor državnih organa za prethodne nedozvoljene radnje.

Kao stimulans bespravnoj izgradnji, svakako je i odobravanje priključaka na infrastrukturu od strane javnih komunalnih preduzeća, a za objekte za koje nije izdato odobrenje za građenje.

Provedbom imovinskih zakona veliki broj ljudi se nalazi u veoma teškoj i često nerješivoj stambenoj situaciji. Odredbama ovih zakona, mora se napustiti tuđa imovina i vratiti se svojoj imovini. Usljed nemogućnosti povratka na svoje posjede ili u svoje ustanove (uglavnom se radi o raseljenim licima iz RS-a), najveći broj iseljenih i deložiranih osoba, rješenje svog najvećeg problema vidi u bespravnoj gradnji, kao, kako se misli, najjeftiniju i za ovu kategoriju stanovništva, jedinu varijantu.

Sagledavanjem stanja bespravne izgradnje na Općini Hadžići, može se govoriti o pojedinačnim slučajevima, a jedino područje koje je obuhvaćeno masovnom bespravnom izgradnjom je područje „Ban brda“. Na ovom području je izvršeno parcelisanje zemljišta, izvršena kupoprodaja zemljišta, sačinjeni kupoprodajni ugovori, koji su ovjereni na sudu u Srebrenici i kupci otpočeli sa izgradnjom stambenih objekata, a bez prethodno pribavljenog odobrenja za građenje. Tada je, a donedavno, ovo područje bilo u zoni zaštitnog zelenila i poljoprivrednog zemljišta, pa pribavljanje urbanističke saglasnosti i odobrenja za građenje nije bilo moguće. Donošenjem Odluke o usvajanju Prostornog plana Kantona Sarajevo za period 2003. do 2023. godine, ovo područje je predviđeno za stambenu izgradnju. Samim tim će i ovi objekti steći uslove da budu legalizovani.

Što se tiče lokaliteta Poslovnog centra „Zujevina“, inspekcija je izvršila inspekcijski nadzor i pokrenula postupak za bespravno izgrađene objekte. Međutim, na ovom lokalitetu bi bilo potrebno uraditi snimanje terena, uraditi prostorno plansku dokumentaciju (urbanistički projekat sa parcelarnim planom), koja bi riješila i protivpožarni put za sve objekte, a što je glavni problem i zahtjev vlasnika postojećih objekata. Ovim bi se riješio i problem uzurpacije zemljišta, koji je na ovom lokalitetu evidentan.

Posljedica neplanske gradnje je direktno ugrožavanje prostornog razvoja, ugrožavanje stabilnosti terena pojavom klizišta i to na padinskim dijelovima Općine. Kao pojava uz ovakvu vrstu gradnje je i neregularna odvodnja otpadnih voda, koja još više usložnjava problem. Kao posljedica toga evidentno je ugrožavanje vitalnih funkcija tog područja, kao što su: izvorišta vode, šume, rekreaciona područja, itd. Osim toga, neplanska gradnja sa sobom nosi loš izgled pojedinih građevina, što ugrožava estetski izgled grada.

Odluku o legalizaciji građevina izgrađenih bez odobrenja za građenje i građevina privremenog karaktera donijela je Skupština Kantona Sarajevo na sjednici održanoj 16.02.2006. godine. Ovom odlukom reguliše se postupak, uslovi i način legalizacije građevina i drugih izvedenih radova u prostoru izgrađenih bez odobrenja za građenje, rješavanje pravnog statusa građevina privremenog karaktera i postupanje organa u slučajevima započete izgradnje na području Kantona Sarajevo.

Pod legalizacijom, u smislu ove odluke, podrazumijeva se donošenje rješenja o nakanadnoj urbanističkoj saglasnosti, naknadnom odobrenju za građenje i nakanadnoj upotrebnoj dozvoli, u skladu sa odredbama Zakona o prostornom uređenju (Sl. novine Kantona Sarajevo, br.7/05).

Zahtjev za donošenje naknade urbanističke saglasnosti, može se podnijeti u roku od dvanaest mjeseci od dana stupanja na snagu Odluke. Nadležna služba za inspekcijske poslove donijet će rješenje o rušenju bespravno izgrađene građevine ukoliko:

- ovlašteno lice ne podnese zahtjev za donošenje naknadnog rješenja u roku propisanom ovom odlukom

- zahtjev bude odbijen ili odbačen, a protiv njega nije uložena žalba ili pokrenut upravni spor, odnosno kada po istom budu iskorištena sva redovna pravna sredstva.

Postupak rušenja bespravne građevine sprovest će se u skladu sa važećim propisom.

Iz svega ovoga, može se zaključiti da je neophodno zaustaviti daljnju bespravnu izgradnju, te postojeću legalizovati gdje god je to moguće, odnosno porušiti bespravne objekte, gdje god se takvi objekti ne mogu nikako zadržati.

Potrebno je utvrditi površine građevinskog zemljišta na osnovu prostornih mogućnosti, pri čemu treba uvažavati prirodne karakteristike pojedinih lokaliteta i prostora u cjelini, elemente zaštite, očuvanja okoline, potreba drugih djelatnosti za prostorom, kao mogućnosti racionalnog opremanja ovog zemljišta saobraćajnim površinama, te komunalnom infrastrukturom. Poželjno je što racionalnije iskoristiti površine građevinskog zemljišta, koje je već angažovano za potrebe stanovanja i stambenu izgradnju.

Prostornim planom Kantona Sarajevo predviđa se intenzivnije korištenje zemljišta za stambenu izgradnju na području Hadžića, uključujući Tarčin i Pazarić, kao dijelove jedinstvenog urbanog područja Općine Hadžići. Što se tiče segmenta ruralnog razvoja, na postojećim gazdinstvima potrebno ga je podržati kao ekološki najprihvatljiviji, primjeren raspoloživim mogućnostima, s trendom turističke potražnje, očuvanja ili rekonstrukcije tradicijskog načina građenja. U tom slučaju će i infrastrukturna opremljenost naselja biti bolja, te će se unaprijediti opći standard življenja u tim naseljima. Ono što je prostorni plan još predvidio je i razvoj banjsko-rekreativnog turizma na lokalitetu Suhodola, a za razvoj zimskog sportskog i rekreativnog područja u Općini Hažići, lokalitet Tukova-Lokve, sa mogućnošću uspostavljanja vertikalnog transporta, odnosno razvoja manjeg skijaškog centra, kao i sjeverna padina Bjelašnice sa lokalitetom Šavnika.

Što se tiče segmenta upravljanja prostorom, vrlo je značajno istaći postojanje izvjesnih količina podzemne vode sadržane u aluvijalnom nanosu rijeke Zujevine, ali preciznije ocjene mogućnosti eksploatacije nisu do sada rađene. Tamo gdje su utvrđena nalazišta pitkih i mineralnih voda, potrebno je utvrditi zone zaštite i kompatibilnosti korištenja prostora, te sa tog stanovišta utvrditi mjere zaštite i uslova korištenja, i što je veoma bitno, utvrditi koncesije na ovaj prirodni resurs.

Kad je riječ o smještaju kapaciteta privredne infrastrukture, potrebno ih je usmjeravati u proizvodne i privredne zone. Privredne djelatnosti trebaju da ispune slijedeće uslove: da racionalno koriste prostor, da zadovoljavaju propisane mjere zaštite okoliša, zaštite od buke, mirisa, onečišćenja zraka, zagađivanja podzemnih i površinskih voda i sl.

U ruralnim sredinama treba predvidjeti kapacitete za preradu poljoprivrednih i stočarskih proizvoda, kapacitete za razvoj i ostalih programa koji su u skladu sa zahtjevima zaštite okoliša i zaštite prirodne i kulturne baštine. Potrebno je sačuvati izrazito vrijedne prostore za poljoprivrednu i stočarsku djelatnost.

U cilju sprječavanja nepovoljnih uticaja na okoliš utvrđuju se slijedeće mjere:

- uspostaviti adekvatan i odgovarajući monitoring upravljanja razvojem Općine;
- uspostaviti sistem automatskog dostavljanja podataka koji se tiču monitoringa i praćenja stanja okoliša, obrade podataka i jačanje stručnih institucija nadležnih za planiranje, uređenje prostora i upravljanje okolišem;
- provoditi edukaciju stanovništva o okolišu kroz uključivanje u realizaciju planova i projekata za okoliš.

Osim toga, neophodno je da se važeća provedbena prostorno-planska dokumentacija revidira i aktualizira u skladu sa potrebama broja stanovnika Općine do 2003. godine.

U cilju usklađivanja dokumenata prostornog uređenja, potrebno je izvršiti reviziju prostorno-planskih dokumenata, kao što je urbanistički plan za urbano područje Hadžića i potrebno je

izraditi nove urbanističke planove. Što se tiče provedbenih planova, potrebno je izvršiti reviziju postojećih i izradu novih provedbenih planova.

Općina Hadžići ima sve predispozije za stvaranje ambijenta u kome će se živjeti humano i zdravo. Da bi se to dostiglo, potrebno je podizati kvalitet, standard, način i nivo stanovanja. U cilju što kvalitetnijeg i efikasnijeg upravljanja prostorom preporučuje se planski pristup, koji se ogleda kroz strategiju Općine Hadžići u oblasti upravljanja prostorom, a to je:

- suzbijanje bespravne izgradnje;
- efikasno planiranje prostora;
- revidiranje zastarjelih i neprovodivih planova i izrada novih;
- razvoj prostornog informacionog sistema.

3.6.2. Identifikacija i analiza problema

RB	PROBLEM	UZROCI PROBLEMA	POSLEDICE PROBLEMA / MOGUĆI UTICAJI
1.	Bespravna izgradnja	Socijalni problemi Odobranje priključaka komunalnih preduzeća	Ugrožavanje prostornog razvoja Pojava klizišta Narušavanje estetskog izgleda
2.	Zastarjela planska dokumentacija	Zastarjeli i neprovodivi planovi Sporost u izradi planova	Neracionalno korištenje prostora i stihijska izgradnja
3.	Nepostojanje prostornog informativnog sistema	Nepostojanje jedinstvene baze podataka	Nemogućnost monitoringa

3.6.3. Ciljevi

U skladu sa analizom navedenih problema, ciljevi Općine u oblasti upravljanja prostorom su:

- Zaustaviti bespravnu izgradnju;
- Efikasno i kvalitetno planiranje površina za individualnu gradnju;
- Primjena zakonske regulative i provođenje inspeksijske kontrole;
- Revidiranje zastarjelih i neprovodivih planova i izrada novih planova;
- Razvoj prostornog informacionog sistema.

3.7. Zaštita biodiverziteta, prirodnog i kulturno-historijskog naslijeđa

3.7.1. Stanje na području

Biodiverzitet predstavlja raznolikost prirodnog blaga na području Općine Hadžići koje se karakteriše izuzetnim bogatstvom, prvenstveno rijetkom, zaštićenom i endemičnom florom i faunom.

Biljni svijet

Brojni ljubitelji prirode i znanstvenici su oduševljeni bogatstvom endemičnih, reliktnih i zaštićenih vrsta biljaka koje su zastupljene na području Općine Hadžići. Posebnu zasupljenost pokazuju biljne vrste: *senotnerov pucavac*, *dinarska kandilika*, *planinski ljutić*, *bosanska repnica*, *planinska ljubica*, *dvocvijetna ljubičica*, *šumski i bosanski ljiljan*, *đurđica*, *bosanski kačun*, *planinski jablan*, *narcisocvijetna šumarica*, *bosanska mišjakinja*, *runolist*, *lazarkinta*, *bor munika* i druge.

Osim toga na području Općine Hadžići u okviru većeg broja ekosistema, posebno je izražen ekosistem šuma, koje se od zavisnosti od klimatskih uslova odlikuju prisustvom: hrasta

kitnjaka, crne joha i običnog graba, koje čine šume najnižih dijelova uz korito rijeke Zujevine, na prostoru od Blažuja do Hadžića. Najniži pojas podnožja planine Igman i Bjelašnica pokrivaju listopadne šume hrasta kitnjaka i običnog graba. Ipak od drvenastih biljaka, najčešći su: hrast kitnjak, hrast medunac, obični i crni grab, crni jasen, crna bazga, ruj i drugi. Iznad najnižeg hrastovo – grabovog pojasa rasprostire se snažan pojas bukve koji se u predjelu Bjelašnice dijeli na tri dijela: pojas brdske bukove šume, pojas bukve i jele i pojas predplaninske bukove šume.

Na području Igmana i Bjelašnice ima više endemičnih vrsta biljaka kao što su: bosanski ljiljan, bor munika, a posebno drvo zvano *sarajevska udovica*, kao i druge brojne zeljaste biljne vrste koje naseljavaju brojne planinske pašnjake Igmana i Bjelašnice.

Osim pomenutih biljnih vrsta, čitavo područje Općine Hadžići bogato je i drugim brojnim ljekovitim, jestivim, aromatičnim i vitaminskim biljkama kao što su: *malina, kupina, jagoda, divlja ruža, kantarion, macina trava, metvica, majčina dušica, oman, dobričica, iva i mnoge druge medonosne biljke*.

Ovo područje je bogato biljnim svijetom i njegovom raznolikošću, jer je do sada utvrđeno prisustvo više od 500 vrsta zdravog i za gospodarstvo i turizam značajnog biljnog svijeta.

Osim toga na ovim prostorima je prisutno i mnoštvo gljiva koje pripadaju skupini *Mycophyta* od kojih su mnoge jestive i sa visokim procentom bjelančevina i vitamina. Tako od ranog proljeća pa do kasne jeseni u šumama, pašnjacima i livadama rastu mnoge vrste makromiceta (gljiva), kao što su: *vrganji, lisičarke, puhare, sunčanice, poljski šampinjoni, capice, blagve, mliječnice, trubice, golubnjače i dr.*, a zastupljene su, u manjem broju, i otrovne pečurke: *muhara, ludara, pupavka* i još neke druge.

Životinjski svijet

Područje Općine Hadžići je također bogato i životinjskim svijetom i odlikuje velikom raznovrsnošću. Ovo se posebno odnosi na divljač kao što su: *medvjed, vuk, divlja svinja, divokoza, srna*,; sitnija divljač: *lisica, zec, te ptice: tetrijeb, lještarka, jarebica i šljuka*. Na ovom području brojna je i fauna vodozemaca, gmizavaca, riba, ptica, insekata, anelida, mekušaca i drugih skupina životinja.

U vodotocima Općine zastupljeno je i više vrsta riba kao što su: *gagica, krkuš, peš, kljen, škobalj, sapača, potočna i kalifornijska pastrmka, pliska* i još neke riblje vrste koje naseljavaju uglavnom rijeku Zujevinu i njene pritoke. U prirodnim jezerima (Lokavsko jezero) zastupljene su *žabe i planinski triton*, kao endemična vrsta vodozemaca.

Na planini Igman žive brojni gmizavci koji naseljavaju i druga područja Općine, a to su: *šarka, poskok, planinski gušter, posebna endemična zmija otrovnica na Igmanu iz porodice šarki* i druge životinjske vrste.

Prirodno naslijeđe

Kao objekti zaštite na području Općine Hadžići tretiraju se: rezervati, parkovi prirode i posebno ograničena prirodna područja, kao i pojedinačne endemične, rijetke i ugrožene biljne i životinjske vrste. Prema ranijim zakonskim propisima, prirodnim naslijeđem smatraju se i dijelovi prirode koji imaju posebnu naučnu, kulturnu, obrazovnu i estetsku vrijednost, a to su: Igman, Bjelašnica, i drugi historijski i prirodni predjeli koji imaju višestruki naučno-obrazovni i drugi značaj. Na ovom području je zastupljen i prirodni objekat Pećina MEGARA – koja još nije istražena, a predstavlja prirodno dobro od posebne vrijednosti.

Kulturno-historijsko naslijeđe

Kulturna baština podrazumijeva oblasti prirodnog okruženja sa posebnim vrijednostima. Odnosi se najviše na diverzitet ljudskih kultura i kulturnog naslijeđa Bosne i Hercegovine, a obuhvata: *spomenike kulture i zaštićene prirodne ambijente*.

Tako, na današnjem prostoru Općine Hadžići u periodu prahistorije, postojala je i primarna komunikacija koja je dolinom rijeke Neretve išla u istočnu BiH. To je antička komunikacija koja je uspostavljena u II vijeku nove ere. Na teritoriji današnje Općine Hadžići uočljivo je da se prahistorijska naselja (Gradine) bila smještena na obroncima Ormana, Bjelašnice i

Igmama, te u dolini rijeke Zujevine. Od arheoloških lokaliteta izdvaja se Tinohovo brdo, Gradelj i Gradina (Gradac).

Ovaj prostor se od XII vijeka nalazio pod vlašću bosanskih banova, a kasnije tokom XIV vijeka pod vlašću porodice Kosača.

Kroz današnje Hadžiće postojala je prirodna veza srednje Bosne i Dubrovnika.

Arheološki podaci govore o postojanju dva srednjovjekovna grada, a to su: *Gradac* kod Hadžića i *Tuhelj* kod Tarčina, za koje P. Anđelić tvrdi da su bili centri manjih upravnih jedinica.

Dolaskom Osmanlija i razvoja Sarajeva Tuhelj (današnja Smucka) gubi značaj raskrsnice, a javlja se Pazarić kao najvažnija raskrsnica Hadžićkog područja. Tada su postojali hanovi u Pazariću, Tarčinu (Tapalaci), Raštelici i kod naselja Breza u Donjim Hadžićima, a postojao je i jak lokalni trg Blažuj.

U užem prostoru Hadžića formira se naselje tek u Osmanlijskom periodu i to u D. Hadžićima, mada postojanje Margetinog groblja sa stećcima u centru današnjih Hadžića upućuje na postojanje naselja i u srednjem vijeku.

Prvi pomen imena Hadžići nalazimo tek 1688. godine u topografskoj karti župe Smucke, a tokom 18. vijeka Hadžići postaju sjedište džemata (seoske općine) pod nazivom Hadželi. U današnjem obliku kao naselje, Hadžići se razvijaju u Austrotougarskom periodu.

Najvažniji ostaci antičke kulture nađeni na terenu Općine Hadžići su dva epigrafska spomenika sa natpisima. Jedan je pronađen 1802 u Ljubovčića potoku kod Pazarića, a drugi u Gracu kod Hadžića.

3.7.2. Identifikacija i analiza problema

RB	PROBLEM	UZROCI PROBLEMA	POSLEDICE PROBLEMA / MOGUĆI UTICAJI
1.	Smanjenje raznolikosti vrsta i ekosistema	Zagađenost životne sredine Slaba kontrola Neznanje i nesavjesnost Nedovoljan monitoring	Narušavanje biloške ravnoteže Smanjivanje ili trajni nestanak pojedinih rijetkih i zaštićenih vrsta
2.	Uništavanje prirodnih staništa	Nemaran odnos stanovništva	Poremećaj prirodnog ambijenta i kompletne biološke ravnoteže Nestanak pojedinih vrsta (lincura, runolist i dr.)
3.	Ugroženost biljaka, životinja i gljiva	Nesavjesno uništavanje – neznanje i materijalna korist	Narušavanje biodiverziteta i prirodnog ambijenta
4.	Nedovoljna zaštićenost vrsta	Nedostatak inspekcije i materijalnih sredstava	Smanjenje biljnog i životinjskog fonda
5.	Eksploatacija pojedinih vrsta	Nerazumno branje pojedinih biljnih vrsta i gljiva Krivolov	Smanjenje broja ili nestajanje pojedinih biljnih i životinjskih vrsta i narušavanje fonda
6.	Naježda štetočina (puževi, gusjenice,...)	Nepoznati	Štete u poljoprivredi Narušavanje biološke ravnoteže
7.	Uništavanje pejzaža	Sječa šuma	Nestanak pojedinih vrsta
8.	Nedozvoljena trgovina zaštićenim vrstama biljaka i životinja	Neprovođenje zakona	Smanjivanje fonda biljnih i životinjskih vrsta
9.	Nedovoljna zaštićenost prirodnih i kulturno-	Nedovoljna zakonska regulativa	Propadanje prirodnih i kulturno-historijskih

	historijskih vrijednosti	Nedostatak finans. sredstava Nebriga vlasti	vrijednosti
--	--------------------------	--	-------------

3.7.3. Ciljevi

U skladu sa analizom navedenih problema, ciljevi Općine u oblasti biodiverziteta, prirodnog i kulturno-historijskog naslijeđa su:

- Očuvanje vrsta i ekosistema;
- Kontrolisano iskorištavanje prirodnih resursa;
- Očuvanje i zaštita prirodnih staništa;
- Zaštita ugroženih vrsta i biocenoza na određenim postorima;
- Izrada crvenih knjiga za područje Općine;
- Izrada novih i dosljedna primjena postojećih zakonskih propisa;
- Obezbjedenje izmjena i dopuna postojeće zakonske regulative;
- Naučni pristup problemima evidentiranja i kompletiranja prirodnog i kulturnog naslijeđa;
- Zaštita prirodnog i kulturno-historijskog naslijeđa;
- Uspostava ekoloških osnova prostornog planiranja.

3.8. Privreda i okoliš

3.8.1. Stanje na području

U Općini je tokom 2006. godine zabilježen značajan porast obima proizvodnje, što se posebno odnosi na porast prehrambene industrije, drvo-prerađivačke industrije, građevinarstva, a zabilježena su pozitivna kretanja u oblasti turizma.

3.8.1.1 Industrijska proizvodnja

Prehrambena industrija

Razvoj prehrambene industrije je prepoznat kao jedan od najznačajnijih potencijala, a prije svega što raspolaže značajnijim potencijalima i resursima za uspješnu primarnu poljoprivrednu proizvodnju. Općina već raspolaže značajnim instaliranim kapacitetima za preradu i proizvodnju hrane. Problem je nekontrolirani uvoz hrane i to uglavnom sumnjivog kvaliteta. Stavljanjem pod kontrolu uvoza hrane, kao i većim podsticajnim mjerama, prije svega za poljoprivredne proizvođače, uticalo bi se na povećanje proizvodnje, te bi se samim tim osigurale i značajne količine sirovina za potrebe prehrambene industrije čime bi ova privredna grana dobila mjesto koje zaslužuje u razvoju privrede, a samim tim i u razvoju Općine, te poboljšanja materijalnog statusa stanovnika. Pritisци na okoliš nastaju od korištenja repromaterijala, ambalaže i otpadaka hrane u domaćinstvima, što prije svega, proizvodi pritisak na ljudsko zdravlje, tlo, vodu, zrak i prostor. Nosioci prehrambene industrije u Općini su Coca – Cola Beverages BiH d.o.o, Akova group, Argeta, teleoptic – mljekara, Sinalko, kao i samostalni poljoprivredni proizvođači.

Drvo-prerađivačka industrija

Drvo-prerađivačka industrija je, uz prehrambenu industriju, u prednosti u odnosu na ostale grane industrije, jer se u potpunosti može osloniti na domaću vlastitu sirovinu. Pored proizvodnje stolarije, pločastog namještaja i tapaciranog namještaja, veliku ulogu imaju i pilane gdje se stvaraju velike količine drvnog otpada koji se koristi kao energent ili u proizvodnji briketa.

Da bi se spriječile neželjene emisije u radnu sredinu i okoliš potrebno je inovirati postojeće tehnologije. Kao nosioce ove grane industrije u Općini mogu se prepoznati Maomex, Sabix, Begex, te veliki broj malih pilana.

Građevinarstvo

Građevinarstvo je bilo zastupljeno sa jakim građevinskim firmama (Ingrap, Hidrogradnja – kamenolom) koje su sad u nezavidnom položaju usljed ratnih razaranja od koji se nisu još oporavili, kao i nedostatka investicija u ovoj oblasti. Općina se nalazi u velikom zamahu što se tiče investicija, tako da se tokom narednih godina očekuje i jačanje građevinske operative na ovim prostorima i upošljavanje većeg broja radnika.

Za rast industrijske proizvodnje na Općini treba otkloniti i određene prepreke, a to su prije svega siva ekonomija, nezaštićenost domaće proizvodnje, nedostatak zakonske regulative, nedostatak većih investicija i sl. Velika pažnja se treba posvetiti i certifikaciji privrednih subjekata koji gravitiraju na Općini Hadžići jer do danas prema standardima ISO 9001:2000 i ISO 14001:1996 certificirana jedino Coca – Cola Beverages BiH.

3.8.1.2 Energetski sektor

Glavni distributeri energenata i energije na području Općine su JP Elektroprivreda BiH i Elektrodistribucija Sarajevo, Sarajevogas, Toplane i Sarajevošume. Hadžići su dosta ruralna sredina sa dosta seoskih domaćinstava koja koriste kao energent drvo, tako da se dosta drveta za ogrijev obezbijedi iz vlastitih šumskih gazdinstava. Po nekim procjenama, preko 70% domaćinstava koristi drvo i ugalj kao osnovni energent. U 2006. godini u Hadžićima je distribuirano 2.138,332 Sm³ prirodnog gasa, od čega 356 171 Sm³ otpada na potrošnju domaćinstava, a ostalo je potrošnja velikih kupaca i male privrede.

Na području Općine, u funkciji je 5 benzinskih pumpi, te je prisutna tendencija porasta potrošnje tečnih goriva.

U Općini postoji tendencija opadanja potrošnje čvrstih energenata što je rezultat širenja gasnog sistema, te upotrebe prirodnog gasa kao ekološki najčistijeg energenta, tj. energenta koji ima najmanji štetan uticaj na okolinu.

3.8.1.3 Poljoprivredna proizvodnja

Općina raspolaže sa 9.122 ha poljoprivrednog zemljišta. 90% poljoprivrednog zemljišta (oranice, vrtovi i livade) je u privatnom vlasništvu, veličine posjeda od 0,1 – 0,4 ha što otežava organizaciju poljoprivredne proizvodnje. Najzastupljenije poljoprivredne kulture na području Općine su povrće i krompir, te jagodičasto voće malina.

Karakteristika stočarske proizvodnje je da je organizovana na principima ekstenzivnog načina držnja i uzgoja stoke. Najveći broj proizvođača posjeduje svega 1-2 krave, dok je onih sa 3-8 grla jako malo (ukupno 15). Nešto je povoljnija struktura sa uzgojem ovaca.

3.8.1.4 Turizam

Općina je turizam prepoznala kao jedan od elemenata razvoja Općine. Iako su rezultati poslovanja turističkih subjekata evidentni, turizam kao grana nema perspektivu značajnijeg razvoja bez strateškog pristupa ovoj djelatnosti. S toga je zauzet stav da se kod izrade urbanističkih i regulacionih planova Općini prioritet da stvaranju pretpostavki za razvoj turizma, a to se prije svega odnosi na područje Igmana, Bjelašnice, Šavnika, te pećine Megara. Da bi se ova područja stavila u funkciju turističkog privređivanja potrebno je poboljšati stanje u oblasti infrastrukture, što se posebno odnosi na saobraćajnu infrastrukturu. Veliku prednost Hadžićima u razvoju turizma predstavlja i blizina aerodroma, autobuske i željezničke stanice, kao i blizina Sarajeva kao administrativnog i kulturnog centra BiH. Turistička infrastruktura u Općini je pretrpila veliku materijalnu štetu i enormno razaranje tako da je neophodno revitalizirati turističke i ugostiteljske kapacitete na ovom području.

Prema statističkim podacima Turističke zajednice KS, u 2006. godini, na području Općine Hadžići nema prijavljenih smještajnih kapaciteta.

3.8.1.5 Zaposlenost i plaće

Općinu Hadžići karakteriše visoka stopa nezaposlenosti. U decembru 2006. godine Općina je imala 3.008 zaposlenih od čega je oko 80% zaposlenih u privredi. Prema evidenciji službe za zapošljavanje KS, u Hadžićima je u februaru 2007. registrirano 5.717 nezaposlenih lica od kojih je najveći dio sa NK i KV stručnom spremom. Prema podacima Zavoda za zapošljavanje – Hadžići u 2007. godini zaposleno je 600 radnika. Prosječna plaća u Općini u januaru 2007. godine prema podacima Zavoda za statistiku iznosi 609 KM.

3.8.2. Identifikacija i analiza problema

RB	PROBLEM	UZROCI PROBLEMA	POSLEDICE PROBLEMA / MOGUĆI UTICAJI
1.	Neracionalno korištenje izvora energije	Nedostatak balansa u korištenju različitih, međusobno komplementarnih izvora energije	Indirektan pritisak na zemljište, zrak, vodu
2.	Zastarjele tehnologije	Nedostatak finansijskih sredstava Nedovoljno istraživanje tržišta Sporost u obnavljanju proizvodnih kapaciteta Loša privatizacija	Indirektan pritisak na zemljište, zrak, vodu
3.	Nedovoljna poljoprivredna proizvodnja	Pretvaranje poljoprivrednog zemljišta u nepoljoprivredne svrhe Slaba stimulacija stanovništva za većom poljoprivrednom proizvodnjom Povećan uvoz poljoprivrednih proizvoda iz susjednih zemalja	Smanjenje poljoprivrednih površina Usitnjenost posjeda Manji prinosi Lošiji kvalitet
4.	Uvoz stoke	Nedovoljna stimulacija za povećanjem stočnog fonda u vlastitoj proizvodnji Organizacija uvoza na većem nivou od lokalnog	Uništenje autohtonih vrsta Uvođenje novih životinjskih vrsta bez sigurnosti da će se adekvatno prilagoditi novim uslovima
5.	Nepostojanje certifikacije stoke i repromaterijala u poljoprivredi i stočarstvu	Veći nivo nadležnosti od lokalnog	Neuređena i nesigurna proizvodnja
6.	Kontaminacija prehrambenih proizvoda	Nedovoljna kontrola Neznanje i izostanak saradnje stanovništva o posljedicama odlaganja otpada i posljedicama ratnih dejstava	Kontaminacija biljaka, životinja i ljudi uz mogućnost pojave oboljenja u dužem vremenskom periodu
7.	Loše saobraćajnice i prekomjeran saobraćaj	Uske sapbraćajnice i neprilagođene za veliki broj vozila Upotreba starih, loših	Gubitak poljoprivrednog zemljišta uz saobraćajnice Štetan uticaj izduvnih

		automobila Neznanje, nedovoljno korištenje željezničkog saobraćaja	gasova
8.	Nedovoljno iskorišteni turistički potencijali	Nedostatak finansijskih sredstava i nedovoljan opšti nivo privredne razvijenosti i volje za razvoj i jačanje turističke ponude	Uticaj na prihod od turizma na lokalnom nivou Moguća ekološka degradacija
9.	Neplanska i nepropisna izgradnja privrednih kapaciteta	Nepostojanje planova Nepoštivanje zakonske regulative	Zagađenje prirodne sredine Prezasićenost Općine pojedinim privrednim djelatnostima

3.8.3. Ciljevi

U skladu sa analizom navedenih problema, ciljevi Općine u oblasti privrede su:

- Održiva industrijska proizvodnja - usmjerenje ka „čistim“ tehnologijama sa prethodno dobro istraženim posljedicama na okoliš;
- Unaprijediti poljoprivrednu proizvodnju;
- Smanjenje uvoza stoke;
- Stimulisanje domaće proizvodnje uz jačanje edukacije stanovništva;
- Certifikacija stoke i repromaterijala u poljoprivredi i stočarstvu;
- Stimulacija i jačanje željezničkog saobraćaja;
- Upotrebe goriva koja ne zagađuju okolinu;
- Hadžići – turistički centar.

3.9. Zdravstvena zaštita i socijalna problematika

3.9.1. Stanje na području

Dom zdravlja Hadžići je jedna od organizacionih jedinica Javne ustanove Dom zdravlja Kantona Sarajevo i kao takva pruža primarnu i dio sekundarne zdravstvene zaštite (specijalističko-konsultativne) za stanovništvo Općine Hadžići. Zdravstvena zaštita se pruža na tri lokaliteta i sa slijedećim službama:

Lokalitet	Službe
Centralni objekat	Primarna zdravstvena zaštita - opća primarna zdravstvena zaštita – porodična medicina - zdravstvena zaštita predškolske djece - zdravstvena zaštita školske djece i omladine - pneumofiziološka zdravstvena zaštita - stomatološka zdravstvena zaštita - laboratorijska dijagnostika Specijalističko konsultativna zdravstvena zaštita - internistička opća služba - oftamološka služba 3 x sedmično - ORL služba 2 x sedmično
Područna ambulanta Pazarić	- opća primarna zdravstvena zaštita – porodična medicina - stomatološka zdravstvena zaštita
Područna ambulanta Tarčin	- opća primarna zdravstvena zaštita – porodična medicina - stomatološka zdravstvena zaštita

U OJ Dom zdravlja Hadžići ukupno je zaposleno 68 osoba. Od toga, 54 zdravstvena radnika (14 doktora medicine, 5 doktora stomatologije, 35 zdravstvenih tehničara) i 14 nemedicinskog kadra.

Prema podacima o najčešćim oboljenjima, broju oboljelih od određenih bolesti vidi se da nema značajnijih odstupanja od ranijeg, kao i da nema odstupanja u odnosu na druga područja u Kantonu Sarajevo. Kao i prethodnih godina, respiratorna oboljenja su vodeća oboljenja u svim dobnim skupinama, osim u osoba preko 65 godina života. U mlađim dobnim skupinama, najzastupljenije su akutne infekcije gornjih respiratornih puteva, kod starijih povišen krvni pritisak i druga srčana oboljenja, te šećerna bolest. Oboljevanje stanovništva od zaraznih bolesti u proteklom periodu na području Općine Hadžići nije bilo.

Kao i ranijih godina, u proteklom periodu se radilo na stvaranju uslova za pružanje što kvalitetnije zdravstvene zaštite stanovništva kroz edukacije kadra, obezbjeđenjem potrebnih sredstava za rad i stvaranjem boljih uslova na radnom mjestu. Provođenje projekta i dalje usavršavanje i reorganizacija u primarnoj zdravstvenoj zaštiti koncipiranoj na principima porodične medicine radi se u kontinuitetu.

Radom pedijatrijske službe i u popodnevnoj smjeni učinjen je značajan napredak u unapređenju zdravstvene zaštite najmlađih stanovnika Općine. Pomak je učinjen i u stomatološkoj zdravstvenoj zaštiti cjelodnevnom radom Stomatološke službe u Centralnom objektu. U lameli „B“ u Centralnom objektu ustupljen je prostor JU Centar za zdravstvenu zaštitu žena i materinstva koji treba da se renovira i adaptira čime će se stvoriti bolji uslovi za pružanje zdravstvene zaštite i toj populaciji.

Ono što je urađeno u proteklom periodu je započinjanje izgradnje nove ambulante u Tarčinu, kao i adaptacija i opremanje ambulante u Pazariću u okviru projekta rekonstrukcije ambulanti porodične medicine Federalnog ministarstva zdravstva. Navedeni projekti su i dalje aktuelni i u interesu je svih da se uz pomoć društveno-političke zajednice i realiziraju.

Pored navedenog, u narednom periodu potrebno je dovršiti mrežu ambulanti na području djelovanja Organizacije jedinice, rukovodeći se usvojenom mrežom ambulanti porodične medicine JU Dom zdravlja Kantona Sarajevo, kao i povećati broj timova porodične medicine. Također, treba nastaviti sa procesima edukacije i profesionalnog usavršavanja zaposlenika u svim oblastima djelovanja. Imajući u vidu udaljenost od Kliničkog centra i bolnice, neophodno je i novo opremljeno sanitetsko vozilo, jer kvalitetan transport uz pružanje odgovarajuće medicinske pomoći povrijeđenim i oboljelim radi definitivnog zbrinjavanja je svakako potreban.

OJ Dom zdravlja Hadžići, kao dio JU Dom zdravlja Kantona Sarajevo, uz učešće i drugih zdravstvenih ustanova koje djeluju na ovom području, najvećim dijelom je pratila i nastojala da ispuni potrebe stanovništva za zdravstvenom zaštitom.

Higijensko-epidemiološko stanje na području Općine Hadžići u 2006. godini

Prema podacima Zavoda za javno zdravstvo Kantona Sarajevo, za jedanaest mjeseci 2006. godine, na području Općine Hadžići, registrovano je 395 slučajeva oboljenja od zaraznih bolesti. Na prvom mjestu su *Varicellae* sa 197 slučajeva. Drugo mjesto po broju prijavljenih zauzima *Enterocolitis acuta* sa 154 registrovana slučaja. Na trećem mjestu je tuberkuloza sa 8 registriranih slučajeva. Od ove tri bolesti prijavljeno je oko 91% svih registriranih slučajeva zaraznih bolesti. Dakle, ostale bolesti javljale su se pojedinačno.

Od bolesti iz grupe EPI prventibilnih bolesti (bolesti iz Programa obaveznih imunizacija) registrirana su 4 slučaja oboljenja od *Parotitisa epidemica* (kod svih oboljelih neuređan vakcinalni status). Tokom naznačenog perioda prijavljeno je 5 slučajeva iz grupe zoonoza i to 3 slučaja od *Echinococcosis* i 2 slučaja *Q groznice*.

Analizom Programa obaveznih imunizacija djece od 0 do 18 godina starosti koji se provodi u dispanzerima za predškolsku i školsku djecu Doma zdravlja Hadžići može se zaključiti, kao i

u drugim općinama Kantona Sarajevo, da se Program imunizacije dobro provodi. Međutim, procenat procjepljenosti bi mogao biti i veći i dostići ciljnu pokrivenost od preko 90%.

Analizom prijavljenih zaraznih bolesti konstatirano je da nijedna zarazna bolest nije bila u epidemijskom obliku, tako da za jedanaest mjeseci 2006. godine na području Općine Hadžići nije prijavljena nijedna epidemija zarazne bolesti.

Sanitarno-higijenske prilike u predškolskim i školskim ustanovama su zadovoljavajuće. DDD poslovi (dezinfekcija, dezinsekcija i deratizacija) rade po indikacijama/infestacijama od strane Zavoda za javno zdravstvo Kantona Sarajevo. Tokom 2006. godine urađena je jedna interventna (juni/juli) i jesenje-zimska obavezna preventivna sistematska deratizacija svih javnih površina, kanalizacionog sistema i riječnih tokova (izvođač je bila „Sanitacija“ d.o.o Sarajevo). Radnici Zavoda za javno zdravstvo Kantona Sarajevo, sa uposlicima Sanitarne inspekcije, uradili su kontrolu izvršene deratizacije i tom prilikom konstatirali da je sve izvršeno prema postojećem Planu deratizacije.

Na osnovu navedenog, može se zaključiti da je epidemiološka situacija u Općini zadovoljavajuća, s tim da se i dalje trebaju prevenirati zarazne bolesti protiv kojih ne postoji imunizacija svim protuepidemijskim mjerama, a što se tiče preventabilnih bolesti dovesti procenat imunizacije iznad 90%.

3.9.2. Identifikacija i analiza problema

RB	PROBLEM	UZROCI PROBLEMA	POSLEDICE PROBLEMA / MOGUĆI UTICAJI
1.	Nedovoljan broj stručnih zdravstvenih radnika i neadekvatne prostorije ambulanti	Devastiranost objekata Nedovoljno izdvajanje finansijskih sredstava za stručni kadar	Nezadovoljstvo stanovništva zdravstvenom zaštitom
2.	Pojava Q groznice i bruceloze	Uvoz oboljele stoke	Oboljenje ljudi
3.	Sumnja na prisustvo osiromašenog uranijuma	Ratna dejstva - upotreba municije sa osiromašenim uranijumom	Uticao na zdravlje stanovništva i privredni razvoj
4.	Nedovoljna kontrola prehrambenih namirnica	Nepostojanje dovoljnog broja inspekcija (sanitarne, radne, veterinarske i dr.)	Uticao na zdravlje ljudi i životinja (moguće epidemije)
5.	Neuslovno / neadekvatno stanovanje	Nedovoljno obnovljen stambeni fond i nepotpuna realizacija A-7	Posljedice se odražavaju u svim sferama društvenog života (porodica, odgoj, obrazovanje)
6.	Nedovoljna zaposlenost	Ratna dejstva Uništeni privredni kapaciteti	Nizak životni standard
7.	Narušen prostorni razmještaj stanovništva	Ratom porušen stambeni fond Bespravna izgradnja	Pojava klizišta Neadekvatno snabdijevanje vodom Uništavanje poljoprivrednog i šumskog zemljišta

3.9.3. Ciljevi

U skladu sa analizom navedenih problema, ciljevi Općine u oblasti zdravstvene zaštite i socijalne problematike su:

- Unaprijediti uslove zdravstvene zaštite stanovnika;
- Spriječiti pojavu Q groznice i bruceloze;
- Utvrditi stvarno stanje na terenu po pitanju prisustva osiromašenog uranijuma;
- Obezbjediti dovoljan broj inspekcijskih kontrola;
- Obnoviti stambeni fond;
- Ubrzati privredni razvoj kao uslov zapošljavanja;
- Planska regulacija prostora i poštivanje zakonske regulative.

4. UTVRĐIVANJE OKOLIŠNIH PRIORITETA

Na osnovu procjene trenutnog stanja okoliša, u okviru svake tematske oblasti definirani su okolišni problemi. Odabir prioriteta je izvršen sistemom glasanja od strane javnosti (okrugli sto), a kriteriji koji su uzeti u obzir pri rangiranju problema i utvrđivanju prioriteta su slijedeći:

- uticaji na zdravstveno stanje stanovništva,
- rizik po ekoisteme i
- uticaj na ukupan kvalitet života.

Lista odabranih okolišnih prioriteta je data u Tabeli 2.

Tabela 2. Lista okolišnih prioriteta u Općini Hadžići

Upravljanje kvalitetom zraka	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Zagađenje zraka iz procesa sagorijevanja fosilnih goriva ▪ Zagađenje zraka iz kamenoloma ▪ Zagađenje zraka nekontroliranim spaljivanjem otpada, odlaganjem zapaljivih materija u kontejnere, spaljivanjem pružnih pragova
Upravljanje vodnim resursima i otpadnim vodama	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Neadekvatna zaštita zone izvorišta ▪ Zagađenje voda ispuštanjem otpadnih voda ▪ Neadekvatne septičke jame
Upravljanje zemljištem	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Neracionalno korištenje poljoprivrednog zemljišta ▪ Klizišta ▪ Miniranost zemljišnih površina
Upravljanje šumama i šumskim zemljištem	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Nekontrolirana sječa šuma ▪ Loše gazdovanje šumama ▪ Miniranost šumskih površina
Upravljanje otpadom	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Divlje deponije ▪ Nedovoljna pokrivenost Općine odvozom otpada ▪ Nedovoljan stepen svijesti građana po pitanju otpada
Upravljanje prostorom	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Bespravna izgradnja ▪ Zastarjela planska dokumentacija ▪ Nepostojanje prostornog informacionog sistema
Zaštita biodiverziteta, prirodnog i kulturno-historijskog naslijeđa	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Uništavanje prirodnih staništa ▪ Najezda štetočina (puževi, gusjnice,...) ▪ Nedovoljna zaštita prirodnog i kulturno-historijskog naslijeđa
Privreda i okoliš	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Zastarjele tehnologije ▪ Nedovoljna poljoprivredna proizvodnja ▪ Uvoz stoke ▪ Nedovoljno iskorišteni turistički potencijali
Zdravstvena zaštita i socijalna problematika	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Nedovoljan broj stručnih zdravstvenih radnika i neadekvatne prostorije ambulanti ▪ Sumnja na prisustvo osiromašenog uranijuma ▪ Nedovoljna zaposlenost

5. AKCIONI PLAN

TEMATSKA OBLAST: UPRAVLJANJE KVALITETOM ZRAKA				
Problem: Zagađenje zraka iz procesa sagorijevanja fosilnih goriva (ugalj, nafta i dr.)				
AKTIVNOST	NOSILAC AKTIVNOSTI	VREMENSKI ROK	POTREBNA FINANSIJSKA SREDSTVA (KM)	MOGUĆI FINANSIJSKI IZVORI
Cilj: Uvesti alternativna goriva				
Nastaviti sa gasifikacijom na području Općine	Općina Hadžići, Kanton Sarajevo	3 - 5 godina	Utvrđiti će se naknadno na osnovu projektne dokumentacije	Budžet Općine i Kantona Sarajevo
Cilj: Uvesti nove tehnologije u postrojenja				
Provođenje zakonske regulative	Privredni subjekti Kantonalna inspekcija	U skladu sa Zakonom	-	-
Problem: Zagađenje zraka iz kamenoloma				
AKTIVNOST	NOSILAC AKTIVNOSTI	VREMENSKI ROK	POTREBNA FINANSIJSKA SREDSTVA (KM)	MOGUĆI FINANSIJSKI IZVORI
Cilj: Poštivanje zakonske regulative za eksploataciju kamenoloma				
Zahtijevati od nadležnih institucija da se poštuje zakonska regulativa	Općina Hadžići	do 6 mjeseci	-	-

TEMATSKA OBLAST: UPRAVLJANJE KVALITETOM ZRAKA				
Problem: Zagađenje zraka nekontroliranim spaljivanjem otpada, odlaganjem zapaljivih materija u kontejnere, spaljivanjem pružnih pragova				
AKTIVNOST	NOSILAC AKTIVNOSTI	VREMENSKI ROK	POTREBNA FINANSIJSKA SREDSTVA (KM)	MOGUĆI FINANSIJSKI IZVORI
Cilj: Edukacija stanovništva u svrhu sprječavanja nekontroliranog spaljivanja otpada				
Izrada plana edukacije	Općina Hadžići	2 mjeseca	-	-
Edukacija stanovništva prema usvojenom planu edukacije	Općina Hadžići, MZ, škole, NVO-i, mediji	Kontinuirano	3.000 – 5.000 / god.	Budžet Općine
Cilj: Provođenje zakonske regulative				
Efikasniji rad nadležnih inspeksijskih službi	Općina Hadžići, Kanton Sarajevo	Kontinuirano	-	-

TEMATSKA OBLAST: UPRAVLJANJE VODNIM RESURSIMA I OTPADNIM VODAMA				
Problem: Neadekvatna zaštita zone izvorišta				
AKTIVNOST	NOSILAC AKTIVNOSTI	VREMENSKI ROK	POTREBNA FINANSIJSKA SREDSTVA (KM)	MOGUĆI FINANSIJSKI IZVORI
Cilj: Zaštita zone izvorišta				
Izrada plana zaštite zone izvorišta za voodovode koji nisu u nadležnosti JKP "Komunalac"	Općina Hadžići, JKP "Komunalac"	1 godina	200.000	Budžet Općine
Realizacija plana u skladu sa Zakonom o vodama KS	Općina Hadžići, Ministarstvo privrede KS	3 godine	Utvrdit će se nakandano na osnovu plana zaštite	Budžet Općine i Kantona Sarajevo, stanovništvo
Problem: Zagađenje voda ispuštanjem otpadnih voda				
AKTIVNOST	NOSILAC AKTIVNOSTI	VREMENSKI ROK	POTREBNA FINANSIJSKA SREDSTVA (KM)	MOGUĆI FINANSIJSKI IZVORI
Cilj: Izgradnja kanalizacionog sistema				
Izrada projektne dokumentacije	Općina Hadžići	5 - 10 godina	500.000 - 700.000	Budžet Općine
Izgradnja kanalizacionog sistema na osnovu projektne dokumentacije	Općina Hadžići, izvođač radova	5 - 10 godina	23. 000. 000	Budžet Općine i Kantona Sarajevo
Problem: Neadekvatne septičke jame				
AKTIVNOST	NOSILAC AKTIVNOSTI	VREMENSKI ROK	POTREBNA FINANSIJSKA SREDSTVA (KM)	MOGUĆI FINANSIJSKI IZVORI
Cilj: Sprječavanje zagađenja okoliša				
Preduzimanje zakonom predviđenih mjera na otklanjanju nedostataka na postojećim septičkim jamama	Općina Hadžići	Kontinuirano	-	-
Izgradnja kanalizacionog	Općina Hadžići,	5 - 10 godina	23. 000. 000	Budžet Općine i Kantona

sistema	izvođač radova			Sarajevo
---------	----------------	--	--	----------

TEMATSKA OBLAST: UPRAVLJANJE ZEMLJIŠTEM

Problem: Neracionalno korištenje poljoprivrednog zemljišta

AKTIVNOST	NOSILAC AKTIVNOSTI	VREMENSKI ROK	POTREBNA FINANSIJSKA SREDSTVA (KM)	MOGUĆI FINANSIJSKI IZVORI
Cilj: Racionalno korištenje poljoprivrednog zemljišta				
Izrada plana korištenja poljoprivrednog zemljišta	Općina Hadžići	6 mjeseci	20.000 – 30.000	Budžet Općine
Poticaj i edukacija stanovništva	Općina Hadžići, Kanton Sarajevo i Federacija BiH	Kontinuirano	Utvrđiti će se naknadno na osnovu plana	Budžet Općine, Kantona Sarajevo i Federacije BiH

Problem: Klizišta

AKTIVNOST	NOSILAC AKTIVNOSTI	VREMENSKI ROK	POTREBNA FINANSIJSKA SREDSTVA (KM)	MOGUĆI FINANSIJSKI IZVORI
Cilj: Sanacija postojećih klizišta i sprječavanje nastanka novih				
Evidentiranje i monitoring klizišta	Općina Hadžići	Kontinuirano	-	-
Izrada plana sanacije klizišta	Općina Hadžići	Kontinuirano	do 200.000	Budžet Općine
Sanacija klizišta	Općina Hadžići, Zavod za izgradnju Kantona Sarajevo	Kontinuirano	Utvrđiti će se na osnovu projektne dokumentacije	Budžet Općine i Kantona Sarajevo

Problem: Miniranost zemljišnih površina

AKTIVNOST	NOSILAC AKTIVNOSTI	VREMENSKI ROK	POTREBNA FINANSIJSKA SREDSTVA (KM)	MOGUĆI FINANSIJSKI IZVORI
Cilj: Deminiranje				
Deminiranje zemljišta	Općina Hadžići, Sarajevošume, MAC	Kontinuirano	Utvrđiti će se naknadno na osnovu projektne dokumentacije	Kantonalni, federalni i državni budžet, Sarajevošume, donatori

TEMATSKA OBLAST: UPRAVLJANJE ŠUMAMA I ŠUMSKIM ZEMLJIŠTEM				
Problem: Nekontrolirana sječa šuma				
AKTIVNOST	NOSILAC AKTIVNOSTI	VREMENSKI ROK	POTREBNA FINANSIJSKA SREDSTVA (KM)	MOGUĆI FINANSIJSKI IZVORI
Cilj: Sačuvati šumsko bogatstvo				
Pojačati nadzor i rad inspekcijske službe, sudova i drugih nadležnih institucija	Općina Hadžići, Kanton Sarajevo	Kontinuirano	-	-
Educirati stanovništvo o značaju šuma	Općina Hadžići	Kontinuirano	3.000 – 5.000 / god.	Budžet Općine
Problem: Loše gazdovanje šumama				
AKTIVNOST	NOSILAC AKTIVNOSTI	VREMENSKI ROK	POTREBNA FINANSIJSKA SREDSTVA (KM)	MOGUĆI FINANSIJSKI IZVORI
Cilj: Bolje gazdovanje šumama				
Inicirati bolji nadzor i kontrolu inspekcijskih organa	Općina Hadžići	Kontinuirano	-	-
Problem: Miniranost šumskih površina				
AKTIVNOST	NOSILAC AKTIVNOSTI	VREMENSKI ROK	POTREBNA FINANSIJSKA SREDSTVA (KM)	MOGUĆI FINANSIJSKI IZVORI
Cilj: Deminiranje				
Deminiranje terena i saniranje šumskih prostora	Općina Hadžići, Sarajevošume, MAC	Kontinuirano	Utvrđiti će se naknadno na osnovu projektne dokumentacije	Kantonalni, federalni i državni budžet, Sarajevošume, donatori

TEMATSKA OBLAST: UPRAVLJANJE OTPADOM				
Problem: Divlje deponije				
AKTIVNOST	NOSILAC AKTIVNOSTI	VREMENSKI ROK	POTREBNA FINANSIJSKA SREDSTVA (KM)	MOGUĆI FINANSIJSKI IZVORI
Cilj: Ukloniti divlje deponije				
Izvršiti lociranje divljih deponija	Općina Hadžići, KJKP "Rad"	3 mjeseca	-	-
Izraditi plan za uklanjanje deponija	Općina Hadžići, KJKP "Rad"	6 mjeseci	-	-
Uklanjanje i saniranje divljih deponija	Općina Hadžići, KJKP "Rad"	2 godine	100.000	Budžet Općine i Kantona Sarajevo, KJKP "Rad"
Problem: Nedovoljna pokrivenost Općine odvozom otpada				
AKTIVNOST	NOSILAC AKTIVNOSTI	VREMENSKI ROK	POTREBNA FINANSIJSKA SREDSTVA (KM)	MOGUĆI FINANSIJSKI IZVORI
Cilj: Pokrivenost Općine odvozom otpada				
Dopuniti plan postavljanja kontejnera i odvoza kućnog otpada za područja koja nisu obuhvaćena planom	Općina Hadžići, KJKP "Rad"	6 mjeseci	-	-
Provođenje dopunjenog plana	Općina Hadžići, KJKP "Rad"	1 godina	100.000	Budžet Općine i Kantona Sarajevo
Problem: Nedovoljan setepen svijesti građana po pitanju otpada				
AKTIVNOST	NOSILAC AKTIVNOSTI	VREMENSKI ROK	POTREBNA FINANSIJSKA SREDSTVA (KM)	MOGUĆI FINANSIJSKI IZVORI
Cilj: Podići svijest građana				
Edukacija stanovništva putem okruglih stolova, radionica, TV i	Općina Hadžići, Kanton Sarajevo, NVO-i, mediji	Kontinuirano	10.000 / god.	Budžet Općine i Kantona Sarajevo

radio emisija, i sl.				
----------------------	--	--	--	--

TEMATSKA OBLAST: UPRAVLJANJE PROSTOROM				
Problem: Bespravna izgradnja				
AKTIVNOST	NOSILAC AKTIVNOSTI	VREMENSKI ROK	POTREBNA FINANSIJSKA SREDSTVA (KM)	MOGUĆI FINANSIJSKI IZVORI
Cilj: Suzbijanje bespravne izgradnje				
Utvrđiti stanje na terenu	Općina Hadžići	Kontinuirano	-	-
Kontrola procesa izgradnje objekata	Općina Hadžići	Kontinuirano	-	-
Legalizacija bespravno izgrađenih objekata koji ispunjavaju uslove legalizacije	Općina Hadžići, Kanton Sarajevo	Kontinuirano (i u zavisnosti od Odluke o legalizaciji KS)	-	-
Rušenje bespravno izgrađenih objekata koji se ne mogu legalizirati	Općina Hadžići	Kontinuirano	10.000 / god.	Budžet Općine
Problem: Zastarjela planska dokumentacija				
AKTIVNOST	NOSILAC AKTIVNOSTI	VREMENSKI ROK	POTREBNA FINANSIJSKA SREDSTVA (KM)	MOGUĆI FINANSIJSKI IZVORI
Cilj: Revidiranje zastarjelih i neprovođivih planova				
Inicirati da Zavod za razvoj Kantona Sarajevo izvrši revidiranje zastarjelih i neprovođivih planova	Općina Hadžići	3 mjeseca	-	-
Cilj: Izrada novih planova				
Inicirati da Zavod za razvoj Kantona Sarajevo izradi nove planove	Općina Hadžići	3 mjeseca	-	-

TEMATSKA OBLAST: UPRAVLJANJE PROSTOROM				
Problem: Nepostojanje prostornog informacionog sistema				
AKTIVNOST	NOSILAC AKTIVNOSTI	VREMENSKI ROK	POTREBNA FINANSIJSKA SREDSTVA (KM)	MOGUĆI FINANSIJSKI IZVORI
Cilj: Razvoj prostornog informacionog sistema				
Unaprijediti informacioni sistem na nivou Općine u oblasti prostornog planiranja	Općina Hadžići	1 godina	20.000	Budžet Općine
Inicirati razvoj prostornog infomacionog sistema na nivou Kantona Sarajevo	Općina Hadžići	3 mjeseca	-	-

TEMATSKA OBLAST: BIODIVERZITET, PRIRODNO I KULTURNO-HISTORIJSKO NASLIJE E				
Problem: Uništavanje prirodnih staništa				
AKTIVNOST	NOSILAC AKTIVNOSTI	VREMENSKI ROK	POTREBNA FINANSIJSKA SREDSTVA (KM)	MOGUĆI FINANSIJSKI IZVORI
Cilj: Zaštita prirodnih staništa				
Lociranje ugroženih staništa, a posebno staništa ugrženih i zaštićenih vrsta	Općina Hadžići	3 mjeseca po usvajanju LEAP-a	-	-
Donošenje Odluke Općinskog vijeća o zaštiti ugroženih staništa i vrsta na istom	Općina Hadžići	3 mjeseca	-	-
Problem: Najezda štetočina (puževi, gusjenice, ...)				
AKTIVNOST	NOSILAC AKTIVNOSTI	VREMENSKI ROK	POTREBNA FINANSIJSKA SREDSTVA (KM)	MOGUĆI FINANSIJSKI IZVORI
Cilj: Uništavanje štetočina				
Ispitati uzroke pojave štetočina	Općina Hadžići, nadležne stručne institucije	1 godina	Utvrdit će se naknadno	Budžet Općine i Kantona Sarajevo
Provođenje mjera za uništavanje štetočina	Stručne institucije	Kontinuirano	Zavisno od predloženih mjera	Budžet Općine i Kantona Sarajevo
Problem: Nedovoljna zaštita prirodnog i kulturno-historijskog naslijeđa				
AKTIVNOST	NOSILAC AKTIVNOSTI	VREMENSKI ROK	POTREBNA FINANSIJSKA SREDSTVA (KM)	MOGUĆI FINANSIJSKI IZVORI
Cilj: Bolja zaštita prirodnog i kulturno-historijskog naslijeđa				

Definirati titular prirodnog i kulturno-historijskog naslijeđa	Općina Hadžići, Zavod za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa KS	5 mjeseci	-	-
Inicirati kod nadležnih institucija da se brinu o prirodnog i kulturno-historijskog naslijeđa	Općina Hadžići	2 mjeseca	-	-
TEMATSKA OBLAST: PRIVREDA I OKOLIŠ				
Problem: Zastarjele tehnologije				
AKTIVNOST	NOSILAC AKTIVNOSTI	VREMENSKI ROK	POTREBNA FINANSIJSKA SREDSTVA (KM)	MOGUĆI FINANSIJSKI IZVORI
Cilj: Uvođenje novih tehnologija				
Sagledavanje stanja tehnoloških procesa u privrednim subjektima i utvrđivanje činjenica	Općina Hadžići, Kanton Sarajevo	Kontinuirano	-	-
Pridržavanje zakonske regulative za izdavanje okolinske dozvole	Općina Hadžići, Kanton Sarajevo	Kontinuirano	-	-
Pridržavanje zakonske regulative za izdavanje građevinske i upotrebne dozvole	Općina Hadžići	Kontinuirano	-	-
Problem: Nedovoljna proljoprivredna proizvodnja				
AKTIVNOST	NOSILAC AKTIVNOSTI	VREMENSKI ROK	POTREBNA FINANSIJSKA SREDSTVA (KM)	MOGUĆI FINANSIJSKI IZVORI
Cilj: Unapređenje poljoprivredne proizvodnje				
Edukacija poljoprivrednih proizvođača	Općina Hadžići, Kanton Sarajevo	Kontinuirano	-	-
Stimuliranje stanovništva na veću proizvodnju	Općina Hadžići, Kanton Sarajevo, Federacija BiH	Kontinuirano	100.000 / god.	Budžet Općine, Kantona Sarajevo i Federacije BiH

TEMATSKA OBLAST: PRIVREDA I OKOLIŠ				
Problem: Uvoz stoke				
AKTIVNOST	NOSILAC AKTIVNOSTI	VREMENSKI ROK	POTREBNA FINANSIJSKA SREDSTVA (KM)	MOGUĆI FINANSIJSKI IZVORI
Cilj: Smanjenje uvoza stoke i stimulacija domaće proizvodnje				
Obavezan veterinarski nadzor uvezene stoke	Veterinarska stanica Hadžići	Kontinuirano	-	-
Eliminacija oboljele uvezene stoke	Općina Hadžići, vlasnici stoke, veterinarska inspekcija	Kontinuirano	Zavisno od iskazanih potreba	Budžet Općine i Kantona Sarajevo
Konkretno stimuliranje domaće proizvodnje	Općina Hadžići, Kanton Sarajevo, Federacija BiH	Kontinuirano	Zavisno od iskazanih potreba	Budžet Općine, Kantona Sarajevo i Federacije BiH
Problem: Nedovoljno iskorišteni turistički potencijali				
AKTIVNOST	NOSILAC AKTIVNOSTI	VREMENSKI ROK	POTREBNA FINANSIJSKA SREDSTVA (KM)	MOGUĆI FINANSIJSKI IZVORI
Cilj: Hadžići – turistički centar				
Izrada prostorno-planske dokumentacije	Općina Hadžići, Zavod za planiranje razvoja KS	1 godina	Utvrđit će se naknadno	Budžet Općine
Identifikacija prostora za razvoj turizma	Općina Hadžići	1 godina	-	-
Izrada Strategije razvoja turizma Općine	Općina Hadžići	1 godina	-	-
Stvaranje ambijenta za razvoj	Općina Hadžići, Kanton	Kontinuirano	Utvrđit će se na osnovu	Budžet Općine i Kantona

turizma	Sarajevo		projektne dokumentacije	Sarajevo
---------	----------	--	-------------------------	----------

TEMATSKA OBLAST: JAVNO ZDRAVLJE I SOCIJALNA PROBLEMATIKA				
Problem: Nedovoljan broj stručnih zdravstvenih radnika i neadekvatne prostorije ambulanti				
AKTIVNOST	NOSILAC AKTIVNOSTI	VREMENSKI ROK	POTREBNA FINANSIJSKA SREDSTVA (KM)	MOGUĆI FINANSIJSKI IZVORI
Cilj: Unaprijediti uslove zdravstvene zaštite stanovnika				
Izgraditi nove i osposobiti postojeće objekte zdravstvene zaštite stanovnika uz nabavku potrebne medicinske opreme	Općina Hadžići, Kanton Sarajevo	5 godina	Utvrđiti će se na osnovu projektne dokumentacije	Budžet Općine i Kantona Sarajevo
Obezbijediti stručni kadar	Općina Hadžići, Kanton Sarajevo	5 godina	U skladu sa potrebama	Budžet Općine i Kantona Sarajevo
Problem: Sumnja na prisustvo osiromašenog uranijuma				
AKTIVNOST	NOSILAC AKTIVNOSTI	VREMENSKI ROK	POTREBNA FINANSIJSKA SREDSTVA (KM)	MOGUĆI FINANSIJSKI IZVORI
Cilj: Utvrđivanje stvarnog stanja				
Prikupiti rezultate dosadašnjih mjerenja od strane međunarodnih organizacija i Zavoda za javno zdravstvo KS	Općina Hadžići	1 godina	-	-
Organizirati i provesti medijsku kampanju	Općina Hadžići, stručnjaci, mediji	6 mjeseci	20.000 – 40.000	Budžet Općine i Kantona Sarajevo
Izvršiti dodatna ispitivanja kritičnih zona (ukoliko postoje)	Zavod za javno zdravstvo KS	1 godina	-	-

TEMATSKA OBLAST: JAVNO ZDRAVLJE I SOCIJALNA PROBLEMATIKA				
Problem: Neodovoljna zaposlenost				
AKTIVNOST	NOSILAC AKTIVNOSTI	VREMENSKI ROK	POTREBNA FINANSIJSKA SREDSTVA (KM)	MOGUĆI FINANSIJSKI IZVORI
Cilj: Ubrzati privredni razvoj kao uslov zapošljavanja				
Pojednostaviti proceduru za izdavanje potrebne dokumentacije za proizvodne kapacitete	Općina Hadžići	1 godina	-	-
Uspostaviti industrijske zone i urediti infrastrukturu istih	Općina Hadžići	Kontinuirano	Po potrebi	Budžet Općine i Kantona Sarajevo

6. IMPLEMENTACIJA LEAP-a

Osnovni preduvjet za uspješnu implementaciju LEAP-a, kao jednog od najznačajnijih razvojno-planskih dokumenata strateškog djelovanja u oblasti okoliša, jeste uspostavljanje jasne institucionalne organizacije za provedbu aktivnosti koje su predviđene LEAP-om, zasnovane na kvalitetnom informaciono-komunikacijskom sistemu i profesionalno obučanim kadrovima. Efikasna institucionalna organiziranost treba osigurati mogućnost stalnog unapređivanja LEAP-a, te redovno informiranje različitih interesnih grupa.

Bitan preduvjet za implementaciju LEAP-a jeste uspostavljanje Odbora za provođenje LEAP-a čiji su zadaci slijedeći:

- priprema dinamičkog plana implementacije LEAP-a sa jasno definiranim učesnicima, nadležnostima i tokovima;
- osiguranje komunikacije i saradnje između učesnika u procesu provođenja aktivnosti LEAP-a;
- pomoć pri uključivanju građana i ostalih subjekata bitnih za realizaciju LEAP-a;
- informiranje, prezentacija i promocija LEAP projekata;
- analiza završenih aktivnosti i projekata;
- osiguravanje unapređivanja i dopunjavanja LEAP-a.

Obzirom da će se određene aktivnosti provoditi na višim nivoima vlasti, potrebno je ostvariti dobru saradnju sa organima uprave nadležnim za pitanja okoliša na tim nivoima.

Imajući u vidu da je LEAP «otvoren» dokument koji podliježe izmjenama i dopunama, potrebno je održavati redovnu komunikaciju i saradnju između učesnika u procesu provođenja aktivnosti definiranih LEAP-om (predstavnici lokalne vlasti, privrednog sektora, obrazovnih, zdravstvenih i drugih institucija, NVO sektora, medija i mjesnih zajednica/građana).

Kako bi provođenje LEAP-a bilo što uspješnije, potrebno je organizirati nadzor koji podrazumijeva proces stalnog praćenja, analiziranja i sumiranja rezultata provedbe LEAP-a, te redovno izvještavanje svih zainteresiranih strana.

